Valeriu Sainsus, doctor-conferențiar universitar, ASEM

IMPACTUL ÎMBĂTRÂNIRII DEMOGRAFICE ASUPRA SISTEMULUI DE PENSIONARE: SUBTILITĂȚI ȘI CĂI POSIBILE DE REDRESARE

IDIS VIITORUL
www.viitorul.org
Nr. 3, 2010
Politici Publice

www.viitorul.org

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”

Politici Publice

NR. 3, 2010

IMPACTUL ÎMBĂTRÂNIRII DEMOGRAFICE ASUPRA SISTEMULUI DE PENSIONARE: SUBTILITĂȚI ȘI CĂI POSIBILE DE REDRESARE

Valeriu Sainsus,
doctor-conferențiar universitar,
ASEM

Seria Politici Publice reprezintă o colecţie de studii, lansată de către Institutul pentru Dezvoltare şi Iniţiative Sociale (IDIS) „Viitorul", cu începere din iarna anului 2002, cu sprijinul Think Tank Fund al Open Society Institute (LGI/OSI).

Studiile de Politici Publice apar cu regularitate în Biblioteca IDIS „Viitorul", alături de alte cercetări în probleme considerate a fi importante pentru interesul public.

Opiniile exprimate aparţin autorilor. Nici Administraţia IDIS „Viitorul", şi nici Consiliul Administrativ al Institutului pentru Dezvoltare şi Iniţiative Sociale „Viitorul" nu poartă răspundere pentru estimările şi opiniile prezentate în cadrul acestei publicaţii.

Pentru mai multe informaţii asupra acestei publicaţii ori asupra abonamentului de recepţionare a publicaţiilor editate de către IDIS, vă rugăm să contactaţi direct Serviciul de Presă şi Comunicare Publică al IDIS „Viitorul". Persoana de contact: Laura Bohanţov - laura.bohantov@viitorul.org.

Adresa de contact:
Chişinău, Iacob Hîncu 10/1, 2004, Republica Moldova
Telefon: (373-22) 22 18 44
Fax: (373-22) 24 57 14

www.viitorul.org
Orice utilizare a unor extrase ori opinii ale autorului acestui Studiu trebuie să conţină o referinţă la seria de Politici Publice şi IDIS „Viitorul".

SUMAR

Considerente generale 6

Abordări conceptuale, probleme 7

Specificul național al îmbătrânirii demografice 8

Grupele demografice de risc 9

Efectele procesului de îmbătrânire demografică 10

a) Efecte demografice ale procesului de îmbătrânire 10

b) Efecte economice și sociale ale procesului de îmbătrânire 10

c) Îmbătrânirea și segregarea socială 12

Îmbătrânirea demografică și ciclul de viață 13

Semnificația vârstei de 60 de ani 13

Presiunea economică a procesului de îmbătrânire 14

Consumul generațiilor și procesul de îmbătrânire demografică 18

Asimetria gender în contextul îmbătrânirii demografice 19

Inerția procesului de îmbătrânire demografică 21

Îmbătrânirea demografică și sistemul de pensionare 22

Îmbătrânirea și ocuparea pensionarilor 24

Concepte, pârghii și mecanisme de redresare 25

a) Cenzul de pensionare, cum procedăm? 26

b) Vârsta de pensie și speranța de viață după pensionare, corelația în decizie . . 28

c) Necesitatea reformării și adaptării sistemului de pensii 31

Recomandări 32

Anexa 1 33

Anexa 2 34

CONSIDERENTE GENERALE

Îmbătrânirea este un eveniment inevitabil al vieții. Structura demografică a populației de pe glob suferă schimbări radicale, crescând numărul persoanelor în etate și aceasta atestă faptul că perioada de tranziție demografică care caracterizează secolului XX trece cu pași rapizi într-o etapă a îmbătrânirii populației de pe glob, caracteristică secolului XXI. Actualmente, pe Glob unul din nouă persoane are peste 60 ani. Îmbătrânirea demografică reprezintă cea mai profundă problemă acută în spațiul Europei Centrale și de Est, inclusiv în Republica Moldova. Resursele umane sunt ultimele tipuri de resurse ale spațiului în condițiile globalizării vieții și valorizării economice a lui. Astfel, c**onstatăm că țările dezvoltate au devenit bogate înainte de a deveni îmbătrânite, pe când Republica Moldova a devenit îmbătrânită demografic înainte de a fi dezvoltată**. Aceasta este una din diferențele distinctive ale evoluției acestui fenomen. E necesar de a profita de oportunitățile existente, în contextul ultimelor tendințe demografice, ca suport a susținerii dezvoltării economice. Îmbătrânirea demografică este o tendință care va caracteriza cadrul demografic de perspectivă, iar criza economică va determina noi modificări ale proceselor demografice.

Republica Moldova deține locul 14 în lume după gradul de îmbătrânire[1] și deține locuri de frunte în topul țărilor îmbătrânite. În următorii 30-40 ani, pensionarii pot deveni cel mai vulnerabil segment social. Către 2050, confirmă prognozele, fiecare a treia persoană în Republica Moldova va avea peste 60 ani[2]. Această tendință este practic imposibil a fi modificată.

O populație tânără este în mod evident mult mai avantajoasă decât una îmbătrânită, atât din punct de vedere demografic, cât și socio-economic. Populația tânără asigură potențialul creșterii natalității și a forței de muncă, având abilități mai avansate de asimilare a cunoștințelor actuale și fiind mai receptivă la inovațiile tehnice și schimbările rapide ale economiei și societății, mai cu seamă în perioade de tranziție. Moldova atinge perioada când dezvoltarea economică nu mai are un suport demografic.

Geodemografic - îmbătrânirea este apreciată ca incapacitate demografică a periferiei în raport cu centrul ce înglobează tot potențialul. Din punct de vedere **demografic**, apare dezechilibru pe vârste, asimetria gender și discrepanțe între generații. **Economic –** este incapacitate și reducere a potențialului de producere, presiune asupra populației active, etc.

Îmbătrânirea demografică are efecte **politice**: din experiența Moldovei conchidem că cei bătrâni votează forțele politice care fac promisiuni sociale largi, însă puțin motivate și incompatibile cu realitățile sociale, dar care manifestă credibilitate un timp îndelungat în raport cu alte forțele politice. Odată cu fenomenul îmbătrânirii populației, crește și forța politică a persoanelor în etate, iar odată cu sporirea lor numerică, crește riscul unor explozii sociale. Iar, decizia politică a populației active se reduce. **Social** – îmbătrânirea demografică a populației extinde procesul de izolare socială a persoanelor în etate. Prin prisma **etnică –** îmbătrânirea demografică a populației face ca deciziile prin alegeri să nu aparțină păturilor etnice și sociale majoritare, scindând potențialul lor de a avea dreptul la decizie. Astfel, asistăm la o polarizare etnică. Etniile mici mai des se aliniază păturilor defavorizate politic, mărind contraforța politică.

1 United Nation, Demographic Yearbook 2006

2 Gheorghe Paladi, Olga Gagauz, "Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale" pag !65, Chișinău 2009, AȘM

ABORDĂRI CONCEPTUALE, PROBLEME

Îmbătrânirea demografică suscită numeroase polemici în literatura de specialitate. În linii mari, discuțiile sunt între două tabere. Una este formată în majoritate din economiști și demografi, unde îmbătrânirea este abordată ca o problemă sau cel puțin o evoluție cu implicații grave ce ar trebui combătută recurgând la soluții clasice de tipul creșterea longetivității, creșterea vieții active, sporirea imigrației, etc. Cealaltă tabără este formată în general din sociologi care tratează îmbătrânirea demografică doar ca un proces de mutații sociale, la care societățile afectate trebuie și pot să se adapteze, în așa manieră în cât pot să maximizeze avantajele și să minimalizeze inconvenientele.

Îmbătrânirea nu se combate, ci se temperează; nu se neagă, ci se recunoaște. Structurile economice, sociale și politice trebuie să se acomodeze, adapteze și să urmeze sensul transformărilor demografice, care sunt de fapt o reacție la interdependențele multiple și complexe între toate structurile fundamentale ale societăților moderne.[3]

Industrializarea în societățile occidentale a creat condiții pentru declanșarea îmbătrânirii demografice a populațiilor lor, iar urbanizarea – discrepanțe geodemografice ale îmbătrânirii demografice. Acestea au determinat declanșarea unei probleme pur demografice, care treptat a devenit o problemă economică și de organizare socială. Însă, principala cauză primară atestată este trecerea la un nou tip de reproducere.[4] În asemenea condiții, dezvoltarea economică este lipsită de suportul componentei demografice. Din punct de vedere social, îmbătrânirea demografică este identificată cu etapele vieții. Viața de după pensionare este identificată ca „a doua viață" sau „viața târzie".

Informația statistică, setul de indicatori actual este depășit pentru a prezenta o stare de lucruri amplă și decizii constructive. Lipsește în setul de indicatori utilizați de biroul Național de Statistică **indicatorul speranței de viață a oamenilor,** adică longetivitatea sau capacitatea individului de a duce o viață lungă și sănătoasă. Nu putem să punem calitatea studiilor demografice în prim-plan, fără o abordare geodemografică a longetivității vieții în plan național.

3 Constanța Mihăescu, Seria Probleme economice, vol 10 „Impactul îmbătrânirii demografice asupra ofertei potențiale de forță de muncă" 2002

4 Loriaux Michel, „ Du vieillissement demographique a L"integration des ages: la revolution de la geritude", in „Population" nr. 6/1995, Paris.

SPECIFICUL NAȚIONAL AL ÎMBĂTRÂNIRII DEMOGRAFICE

Tendințele demografice negative sunt printre cele mai nefaste consecințe ale etapei de tranziție economică. Îmbătrânirea demografică este un proces al tendințelor demografice de lungă durată. Prognozele ONU confirmă că, către 2050, odată cu îmbătrânirea demografică, populația țării se va reduce cu 20% la sută. Începând cu 2005, cota populației îmbătrânite este de 15% în toate statele cu economie în tranziție iar către 2050 aceasta va atinge 30-35% (în mai puțin de 50 de ani), în același timp rata de dependență mărindu-se la 50 %. Astfel, cinci persoane care vor lucra vor întreține cinci care nu vor produce[5].

Figura 1. Evoluția indicelui de îmbătrânire demografică

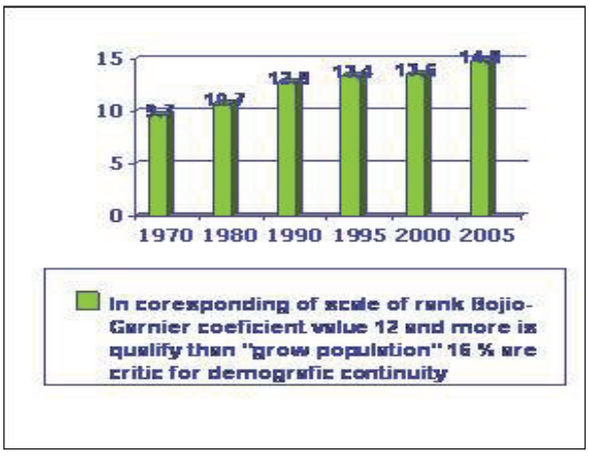

Cadrul național demografic constituie un domeniu deosebit de complex ca structură și divers ca efect al problemelor pe care le poate genera în perspectivă. În plus, efectele problemelor sunt de viitor, pe când cauzele acestora s-au declanșat în trecut sau perioada recentă.

Cel mai grav lucru în opinia demografilor naționali este îmbătrânirea accentuată a populației într-un timp record scurt pentru Republica Moldova (*Vezi Figura 1*), la care se racordează și situația economică precară a țării**.** La acest moment, suntem la etapa când demografia determină total procesul economic ca urmare a îmbătrânirii rapide a populației. Îmbătrânirea populației este fenomen cu redresare de lungă durată. Coeficientul îmbătrânirii 14%[6] (respectiv, 16% pentru populația rurală) determină o stare avansată a fenomenului vizat. Coeficientul de îmbătrânire de 16% este apreciat în studiile de specialitate ca fiind critic de pe pozițiile continuității demografice, care nu poate fi redresat fără sforțări economice. Către anul 2050, cota populației îmbătrânite va constitui circa 35%-50% din populația țării în vârstă de 60 ani și peste. Procesul de îmbătrânire se dezvoltă în mod rapid în Republica Moldova, comparativ cu statele industrializate. Spre exemplu, Franței i-au fost necesari 80 de ani, Belgiei 70 de ani, Suediei 50 ani, pentru ca indicele de îmbătrânire demografică să evolueze de la 8 până la 12%.[7] În Republica Moldova, ponderea numărului persoanelor vârstnice a evoluat de la 7,7% (1959) până la 12,6 (1989), în mai puțin de 30 de ani.

Republica Moldova traversează la acest moment faza secundă de îmbătrânire. Iar procesul a suferit modificări de la îmbătrânirea progresivă[8] la îmbătrânirea regresivă.

În anii 2006-2007, efectivul populației ajunse la vârsta de pensie a constituit aproape cu 50% mai mult față de numărul persoanelor care au atins vârsta aptă de muncă. Astfel, nu a fost asigurată compensarea demografică în circuitul demografic al generațiilor.

Începând cu anii 2010-2012, grupele care vor depăși vârsta aptă de muncă vor fi mai mari numeric, decât copiii de 1,5-2 ori, și se vor egala numeric cu grupele de vârstă care vor atinge vâr-

5 World Bank Sheet 2009

6 Conform Scării Boje-Garnier coeficientul de 12% este apreciat pentru populație ca îmbătrânită.

7 Indicele de 12% este apreciat conform calificărilor demografice ca populație îmbătrânită

8 **Îmbătrânire progresivă** – stare a populației când mortalitatea este compensată de natalitate și mărirea longetivității vieții are loc continuu.

sta aptă de muncă. Așadar, atât numărul, cât și cuantumul populației apte de muncă, în totalul populației se va reduce considerabil. Ca rezultat, fenomenul îmbătrânirii populației capătă semnificații și de esență economică destul de accentuată în cadrul populației, sub formă de presiune socială (*Vezi Figura 1*).

Alarmant este faptul că, începând cu 2010–2012, limita de pensie este atinsă de generațiile anilor '50, în raport dublu numeric față de generațiile actuale (*Vezi Figura 1*). Din aceasta reiese că cheltuielile la capitolul dat se vor mări minim cu 50% la sută. Acest fenomen este numit convențional **îmbătrânire verticală** sau îmbătrânire de la vârful piramidei în jos. Cert este că fenomenul va fi completat și de creșterea longetivității populației deja îmbătrânite. Un alt aspect al procesului dat este apropierea generațiilor mari de vârsta de pensie sau intrarea lor în categoria de **prepensionari**, ceea ce generează efecte negative de ordin economic.

Îmbătrânirea orizontală[9] reprezintă un rezultat al reducerii natalității și sporului natural al populației, din cauza reducerii populației adulte. În acest caz, afirmăm că ne confruntăm cu o îmbătrânire a populației prin baza piramidei, fenomen esențial în evoluția procesului de îmbătrânire a populației Republicii Moldova. Totodată, conchidem că ambele fenomene în perspectivă vor continua să acutizeze procesul de îmbătrânire demografică a populației.

Însă, o componentă mai puțin menționată de nespecialiști este că se va accentua în structura demografică a populației mature cota populației de categoria **maturi-bătrâni**, iar presiunea se va accentua într-o perioadă de douăzeci de ani, efect ce va fi simțit prin capacitatea de productivitate la locul de muncă. Ar putea fi vorba și de o dovadă actuală a faptului că agricultura nu este înalt productivă, ceea ce e determinat de motivarea demografică – ponderea dominantă a forțelor de muncă îmbătrânite. Îmbătrânirea are origini spațiale din extremitatea nordică, care este mai pronunțată la acest moment, dar în egală măsură s-a extins în tot spațiul (*Vezi Anexa*)

Grupele demografice de risc

Pe măsura aprofundării îmbătrânirii demografice, sporește gradul de risc pentru categoriile de vârstnici:

1. Ponderea celor cu 80+ ani crește mai repede, decât a celor din grupa de 60+ ani
2. Ponderea populației feminine este dominantă, pe măsura creșterii longetivității vieții
3. Văduvia domină pe măsura creșterii vârstei, dar este predominantă la femei și atinge 70-80% peste vârsta de 70 ani
4. Sărăcia crește pe măsura vârstei, din considerentul neindexării la timp a pensiilor
5. Bătrânii rurali prezintă cea mai șubredă categorie de risc, datorită izolării sociale, migrației accentuate și abilităților de mișcare reduse.
6. „Moartea tânără" – până la vârsta de 70 ani, este un fenomen care periclitează populația masculină (*Vezi Structura de vârstă a populației*)

9 Îmbătrânirea orizontală este rezultat al cohortelor mici de populație ce intră în circuitul demografic, motivate de criza demografică

EFECTELE PROCESULUI DE ÎMBĂTRÂNIRE DEMOGRAFICĂ

a) Efecte demografice ale procesului de îmbătrânire.

Vârsta mediană în statele dezvoltate s-a dublat în 50 de ani. Prognozele ONU pentru 50 de ani, 2000-2050, atestă faptul că vârsta medie a populației Europei va fi în creștere de la 37 ani, la 47 ani.

Figura 2. Evoluția vârstei medii a populației

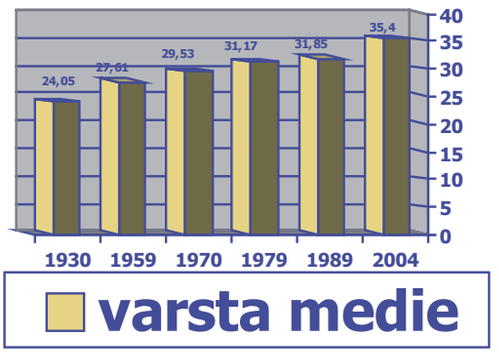

Vârsta medie este un indicator calitativ demografic al populației, care indică reducerea potențialului economic de producere al populației. Creșterea categoriei de populație prepensionară este un element al reducerii capacității de muncă, deci a eficienței economice. Vârsta medie și longetivitatea sunt indicatori corelați. R. Moldova are toate șansele ca vârsta medie să se dubleze într-o perioadă de 100 de ani, ca și în majoritatea statelor din UE. Iată de ce este important și faptul că, în urma creșterii longetivității până la vârsta de 70 de ani, va spori categoria de populație **bătrâni-bătrâni,** ceea ce va necesita o restructurare de concept a protecției și asistenței sociale necesare acestui segment de populație, precum și implementatrea unor reforme ce țin de infrastructură, cadre de asistență socială și medici de familie. În plus, va fi necesară o acomodare a sferei de asistență socială la cererea și necesitățile acestei categorii.

Un alt element ce ține de aspectul îmbătrânirii populației este speranța de viață la naștere. Inevitabil, în perioada care urmează, acest indicator va depăși 70 ani. În termeni economici, aceasta presupune cheltuieli suplimentare în sfera socială. Creșterea longetivității populației cu un an va accelera o creștere la achitarea pensiilor sociale, estimativ cu 300 mln lei anual.

b) Efecte economice și sociale ale procesului de îmbătrânire

Îmbătrânirea se manifestă economic prin câștiguri, venit redus al populației, timp de muncă mai mare, dar și productivitate scăzută. Însă, necesitatea de consum depinde de produsul curent al economiei. Este confirmat faptul că,odată cu atingerea duratei medii de viață de 70 ani și mai mult, cheltuielile pentru sănătate se dublează. Populația îmbătrânită este caracterizată în societate prin numeroși stereotipuri ca „fiind mai puțin productivă la locul de muncă, scumpă la remunerare". Cu toate acestea, un set de studii confirmă că performanțele intelectuale cresc. Îmbătrânirea reduce baza de impozitare, diminuează dimensiunea sistemului de pensionare, reduce salariile și activele financiare[10]. Din punct de vedere economic, apare concurența locurilor de muncă dintre tineri și bătrâni pe piața muncii.

Îmbătrânirea la etapa secundă este un proces care va genera în continuare în masă o nouă categorie de **„pensionari orfani"[11],** de rând cu pensionarii văduviți, determinat de creșterea lon-

10 demoscope.ru/weekly/2009/0401/print.php

11 Pensionari lipsiți de grija copiilor acestora sau de grija rudelor de prim rang, cauzat de migrațiune sau lipsa copiilor.

getivității. Îmbătrânirea provoacă noi dimensiuni ale sărăciei. Conform ultimelor date privind sărăcia în Republica Moldova, aceasta a constituit 29 la sută. Sărăcia este prezentă în familiile de pensionari, care atinge cota de 35% din total.[12] De asemenea, 42 la sută din numărul total de pensionari sunt privați de accesul la servicii sociale, 77% nu au acces de a fi angajați în câmpul muncii sau sunt marginalizați social, iar 43 la sută din pensionari nu își cunosc drepturile în general[13] Prin urmare, pensionarii reprezintă o categorie socială specifică în creștere, generând probleme multiple.

Sărăcia se identifică cu îmbătrânirea demografică prin faptul că fiecare a patra persoană își menține existența din pensie, care constituie doar 20-25% la sută din coșul minim de consum pe țară. Procesul de îmbătrânire în statele dezvoltate a început de la indicele PIB-ului pe cap de locuitor de la 10 mii dolari SUA,[14] în Republica Moldova PIB pe cap de locuitor fiind doar de 2500 dolari SUA[15].

Îmbătrânirea creează premize vieții singuratice a vârstnicilor, sporește numărul de cupluri incomplete. Dezvoltarea economică modifică institutul familiei, care este unul foarte fragil actualmente, din cauza factorilor migrațional și demografici.

Îmbătrânirea populației creează diferențe demografice, culturale, morale și de venituri între genuri. Fenomentul se arată problematic din perspectiva de gen la nivel național. Speranța de viață înregistrată la femei, mai mare cu 5-7 ani decât la bărbați, creează riscul de venituri mici pentru acestea, datorită supramortalității în rândurile bărbaților, care au, de regulă, pensii mai ridicate. Femeile, spre deosebire de bărbați, în majoritatea cazurilor au responsabilități față de copii și familie. Emanciparea femeilor este o latură benefică și sporește venitul taxabil, însă latura opusă este că acestea nu sunt disponibile să aibă grijă de copii și familie. În același timp, în procesul de îmbătrânire a populației, femeile au o probabilitate redusă de recăsătorire, sfârșind viața în văduvie, singurătate, la limita extremă de subzistență. Numai 10% din populația masculină peste 60 ani locuiește în singurătate, în raport cu 30-35%, pentru populația feminină.[16]

Conchidem că femeile sunt la limita extremă a sărăciei mai frecvent decât bărbații. În statele în care asistența publică este firavă, femeile în etate sunt completamente neprotejate. Și dacă luăm în considerație elementul că suntem o țară agrară, unde cea mai mare parte a populației îmbătrânite feminine rămâne în spațiile rurale cu pensii minime, situația este departe de a fi una normală în aprecieri de standarde europene de viață (*Vezi Figura 1*).

Pe piața muncii, probabilitatea incadrării păturilor largi demografice îmbătrânite este minimă. La toate acestea se mai adaugă obiceiurile și tradițiile (populația feminină este predominant preocupată la vârsta înaintată de lucrul casnic), care sunt adeseori împotriva muncii, femeilor din motive de calificare redusă a brațelor de muncă. În următorii 30-40 ani, pensionarii pot deveni cea mai mare pătură socială. Iar, modificarea tendinței este practic o misiune imposibilă. În plus, practicile de reglementare nu pot fi utile în întregime pentru statele sărace și îmbătrânite, din motivul particularităților specifice sociale, economice, dar în egală măsură și demografice.

Îmbătrânirea demografică are efecte pe două paliere financiare:

1) **creșterea costului serviciilor de sănătate,**
2) **dificultatea unui nivel de trai decent (convenabil) pensionarilor, după cum menționează Jacques Henripin.**[17]

Pentru moment, soluționarea problemelor complexe ale populației vârstnice poate fi făcută prin direcționarea parțială a fondurilor de la populația tânără la cea vârstnică, doar în perioada de la finele tranziției demografice. Însă, costurile marginale de subzistență necesare copiilor sunt mai mici, decât pentru o persoană vârstnică în societate. Copii trebuie să beneficieze de creșe, școli, profesori, servicii medicale specifice vârstei, în timp ce bătrânii au nevoie de pensii, spitale, aziluri, servicii de asistență medicală acomodate vârstei și îngrijire la domiciliu. Copiii au susținere totală de la familie și parțial de la stat, pe când bătrânii sunt doar sub protecția statului și parțial de familie. În plus, segmentul de persoane în etate este cu mult mai mare decât cel al copiilor.

Îmbătrânirea demografică cere o elaborare

12 Banca Mondială, 2006

13 Datele sondajului Help Age International, N8 februarie 2008

14 Д И Валентей Демография. Современное состояние и перспективы развития, Москва Высшая школа 1997 Pag 130

15 Datele Băncii Mondiale 2008

16 United Nation, Demographic Yearbook 2006

17 Henripin J, „ Du vieillissement demographique a L"integration des ages: la revolution de la geritude", in „Population" nr. 6/1995, INED Paris.

a securității financiare a bătrânilor, la fel și o securitate a veniturilor cetățenilor mai în vârstă, ca parte a rețelelor de siguranță socială și reducere a sărăciei.[18] Planificarea și elaborarea conceptuală a acesteia ar trebui să înceapă astăzi, din simplul motiv că vom produce mai puțin și vom consuma mai mult.

Îmbătrânirea este cauza principală a reducerii PIB[19] în UE. Dilema care apare în raport cu problema în cauză este: **trăim sărac sau lucrăm ca să trăim mai bine !? Ori, vom putea trăi mai mult, trăind mai bine!?** Iată doar câteva întrebări, profunde în aspect social, dar și economic pe durată, de perspectivă scurtă și lungă, la care se cere o soluție durabilă și chibzuită.

Această provocare este actuală. Îmbătrânirea societății este o paradigmă reală a contemporaneității. Tranziția prin sine este o perioadă de a învăța sau de a cunoaște oportunități de avansare economică, socială și politică. Dezvoltarea economică de perspectivă va fi avantajată în măsură în care țara va putea antrena sau ocupa populația îmbătrânită.

Structura pe sexe și vârste a populației este inertă, de aceea transformările demografice sunt nesemnificative în așa perioadă mică. Se păstrează tendința, stabilită în perioada postbelică (1950-2007), de micșorare a dezechilibrului pe sexe al populației vârstnice. În spațiul urban, acest dezechilibru pe sexe este prezentat mai mic și cu o tendință mai pronunțată de micșorare față de cel al populației rurale.

Figura 3. Structura pe vârste și sex între două recensăminte (1989 și 2004) a populației Republicii Moldova (total)

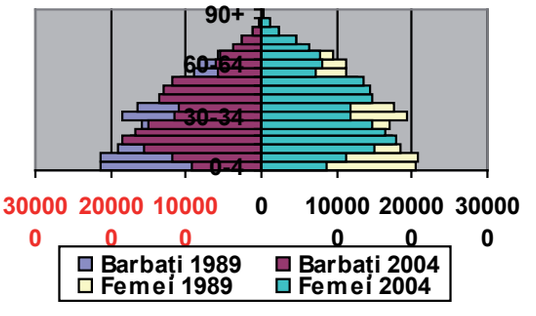

În evoluția structurii pe vârste a populației s-au produs transformări esențiale între ultimele două recensăminte. Acestea sunt clar vizibile prin micșorarea cuantumului populației în grupa de vârstă tânără și creșterea cuantumului populației vârstnice, ca urmare a ritmurilor înalte de reducere a natalității. Astfel, ponderea grupei de vârstă 0-9 ani s-a micșorat cu 8,4 % în totalul populației (aproape de 2 ori), inclusiv în mediul urban cu 7,6%, iar în mediul rural cu 8,2%. Totodată, s-a mărit considerabil cuantumul grupelor de vârstă peste 40 ani. În ultimii cinci ani, numărul elevilor care învață în școlile din R. Moldova s-a redus cu circa 177,8 mii, ceea ce înseamnă 22% din contigentul de elevi existent în anul de studii 2000 – 2001. În prezent, rețeaua instituțiilor de învățământ preuniversitar, cu excepția instituțiilor serale, include 491,5 mii elevi. Se remarcă o scădere substanțială a numărului elevilor de vârstă școlară mică și a celor din clasele gimnaziale. În prezent, numărul elevilor care învață în clasele primare se estimează la circa 162,9 mii, ceea ce este cu 31,7 % mai puțin decât acum cinci ani, iar numărul celor din ciclul gimnazial – la 254,2 mii, sau cu 21,8% mai puțin decât în perioada de referință.

c) Îmbătrânirea și segregarea socială

Fenomenele respective interacționează între ele. Segregarea socială nu este atât de pronunțată în rândurile populației îmbătrânite, ci mai mult între categorii sociale de populație. Vârstnicii și pensionarii, redistribuie, polarizează, delimitează societatea. Tot mai multă populație devine consumatoare și depinde de sursa minimă de venit. Segregarea are loc nu doar la nivelul demografic – între generații, dar și la nivel de mentalitate, pe principii de sex, grupe de vârstă etc. Segregarea la locul de muncă afectează relațiile de muncă în colectiv.

18 A Word Bank Policy Research Report. OXFORD University Press, 1994.

19 PIB – produs intern brut

ÎMBĂTRÂNIREA DEMOGRAFICĂ ȘI CICLUL DE VIAȚĂ

Nu trebuie confundat procesul de îmbătrânire individuală cu cel demografic. Mai mult ca atât, condițiile de îmbătrânire a populației sunt diferite. Condițiile de trai și de muncă s-au modificat. Ca rezultat, au intervenit modificări în ciclul de viață. Populația intră întârziat în procesul de producere datorită creșterii perioadei de instruire. Implementarea sistemului liceal în anii 90 și a celui de masterat (ciclul doi) implementat recent este o motivare la acest subiect. Să nu negăm faptul că baza de ani acumulați la pensie s-au redus, iar ciclul de viață s-a mărit ca ani, fie la moment și neesențial pentru cadrul național demografic.

Îmbătrânirea demografică în ciclul de viață se identifică cu viața târzie, element pentru moment mai puțin caracteristic cadrului nostru național din motivul perioadei scurte de viață după perioada de pensionare, dar și a numărului redus de populație din această categorie în prezent.

Îmbătrânirea trebuie corelată cu longetivitatea. O persoană care are 60 de ani azi poate fi comparată în termeni de vârstă cu cea de 74 ani acum 200 de ani în urmă, iar în termeni de sănătate și potențial fizic și intelectual, diferențele sunt considerabile. Omul, prin respectarea modului sănătos de viață poate trăi 120 ani, prin genoinginerie 1000 ani. Atlfel spus, procesul de îmbătrânire demografică necesită o flexibilitate a cursului vieții[20].

Longetivitatea la femei a crescut în statele europene de la 45 ani în anul 1840, până la 86 de ani în anul 2000 (într-o perioadă de 60 de ani), iar către 2040, aceasta va constitui 92-93 ani, conform prognozelor demografice preventive internaționale. Astfel, conchidem că longetivitatea s-a dublat într-o perioadă de 200 ani. Însă, în cazul Republicii Moldova, speranța de viață la naștere este cu un grad sporit de eroare, ciclul de viață fiind artificial mai mare, decât cel real. Acest fenomen se explică prin mortalitatea în afara țării, ceea ce statistic nu este calculat și reflectat. Ca și nașterile, de altfel, migrațiile fiind cele care modifică esențial starea de lucruri reală la acest compartiment. Este o eroare statistică, dar care are amprentă profund demografică în raport cu fenomenul dat.

Progresarea procesului de îmbătrânire demografică necesită o revizuire a concepției tradiționale cu trei nivele a ciclului de viață, constituit din educație, activitatea de muncă și pensie. **Viața de după pensie, viața târzie sau „bătrânețea activă”**[21] este și trebuie să fie un element indispensabil a ultimelor modificări demografice.

Semnificația vârstei de 60 de ani

Vârsta de 60 de ani are semnificații multiple. Starea de sănătate, statutul generațiilor de 60 ani sunt mult mai promițătoare în prezent, decât acum 10-20 ani. În anii 1750-1770, bărbații care sărbătoreau a 60-a aniversare constituiau numai 6-7%, în 1860-10%, iar la începutul secolului XX – 12%. Ceva mai mult au reprezentat în 1950 – 15%, în 1975 – 20%, iar în primul deceniu al secolului XXI peste 30%. Cercetările demografice denotă că 30-40% la sută din pensionari nu se consideră bătrâni la atingerea acestei vârste[22].

Indivizii de la începutul secolului XXI nu pot fi apreciați în egală măsură cu predecesorii acestora. Cadrul demografic a suferit transformări de la un sistem demografic tradițional la un sistem demografic de tip nou. Important este că tot mai mulți trec de vârsta de 60 ani și ca număr, și ca generații. Putem conchide că vârsta de 60 ani devine o etapă a vieții, și nu un sfârșit al acesteia, de unde și un potențial consistent de activitate al acestei categorii de populație. Însă, cu regret, nu s-au modificat și percepțiile pentru sistemul de pensionare.

20 Giuliano Bonoli ,Pention Reforms Around the World, Cheltenham, UK, 2005

21 В А Ионцев, Экономика народонаселения, Москва, МГУ, 2007, стр 46.

22 Working Beyond 60. Key Policies and Practices in Europe. Genevieve Redaz. Mulvez, 2005 pag 21

PRESIUNEA ECONOMICĂ A PROCESULUI DE ÎMBĂTRÂNIRE

Pentru cadrul demografic național, îmbătrânirea are o presiune pur economică ce va manifesta energie negativă pentru păturile economic active. Economia națională nu este în stare să suporte presiunea sistemului de pensionare, în condițiile de criză economică.

Dacă la acest moment două persoane care produc în mediu asigură pensia unui pensionar, ce se va produce la etapa de înrolare a pensionarilor din generațiile anilor '50 către anul 2010-2012? Există certitudinea că către 2010-2012, numărul de pensionari va depăși cifra de 800 mii persoane. În plus, 70 la sută din generațiile anilor '50 vor atinge vârsta de pensionare.

Conform datelor Tabelului 1, este evident că crește presiunea economică asupra populației economic active, prin sfera de impozitare a socialului**.** Îmbătrânirea populației determină o creștere a presiunii pe care o exercită populația inactivă asupra populației active, deci crește indicele sarcinii demografice și economice. (*Vezi Anexa 2*) În lipsa unei politici ferme de dezvoltare economică, de sporire a venitului național, îmbătrânirea demografică poate să frâneze creșterea

Tabelul 1

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 estimat
Populația (mii persoane)	3,627.2	3,617.7	3,606.8	3,386.0	3,395.6	3,589,9	3,581.1	3,572,7	3567,5
Pensionari (mii persoane)	663,287	634,553	627,553	620,692	618,277	621,4	619,4[1]	621,400	-
Populație activă, mii persoane	-	1 615	1 474	1 432	1 422	1 357	1 247	1303	-
Populație ocupată, mii persoane	-	1 505	1 356	1 316	1 319	1 257	1 242	1 251	1 230
Rata populației active raportată la populația pensionară	2.4	2.5	2.3	2.3	2.3	2,2	2,12	-	-
Raportul dintre populația ocupată și numărul de pensionari	-	2,4	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,01	-

Sursa: Anuarul statistic 2002-2009, Datele Recensământului 2004

S-ar putea să ne pomenim în situația când un angajat „va duce în spinare" 10 pensionari, copii și elevi. Din salariul lui vor fi achitate pensiile, alocațiile sociale, sănătatea și educația. Cercetările confirmă că, chiar dacă vom avea o creștere economică constantă, aceasta nu va fi capabilă să aplaneze situația demografică.

Explicație: Să zicem că, după 2007 vor intra pe piața muncii generațiile mai puțin numeroase. Peste încă o generație, începând cu 2030, pe piața muncii vor intra copiii născuți în perioada tranziției, cei mai puțin la număr. Respectiv, nu este exclus faptul că, pentru a-și completa forța de muncă, Republica Moldova va fi nevoită să atragă în țară muncitori din alte țări ale lumii.

nivelului de trai al populației[23]**.**

Astăzi se simte o cerere neîntârziată a păturii date de majorare a pensiilor. Pentru a asigura majorarea pensiilor cu 1%, sunt necesare aproximativ 80 mln lei, iar o majorare cu 10 la sută ar presupune cheltuieli bugetare în valoare de 1,7 mln dolari. Din care fonduri sociale va fi posibilă această realizare? Paralel, scade capacitatea de cumpărare a populației vârstnice. După capacita-

23 C. Matei coordonator "Problemele metodologice ale prognozei demografice" Chișinău 2002.

tea de cumpărare a populației, Republica Moldova deține locul 41 din 48 state europene.[24]

După 2012, efectivul şi ponderea populației apte de muncă se va reduce considerabil

Transformările structurii pe vârstă a populației sunt determinate de diferențierea în funcție de sex. Astfel, în grupele de vârstă de până la 29 ani, în structura pe sex predomină ușor sexul masculin, pe când în următoarele grupe crește cuantumul sexului feminin. În grupele de vârstă înaintate (după 50 ani), cuantumul sexului feminin crește semnificativ. Dezechilibrul pe sexe este în creștere pe măsura înaintării vârstei.

Figura 4. Structura demografică pe categorii de vârstă

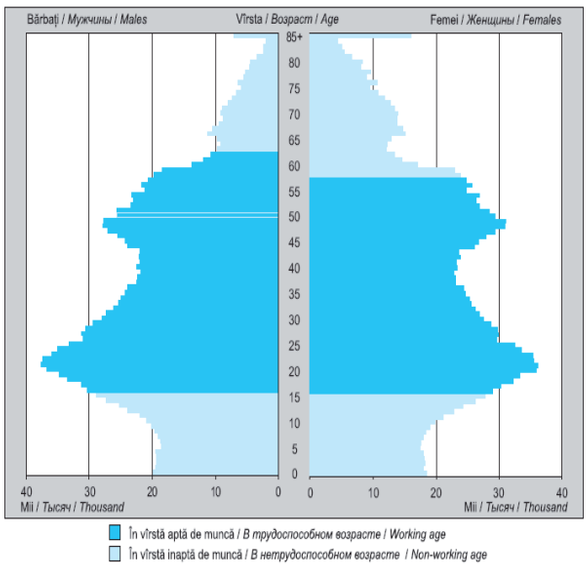

În 1989 ponderea populației în vârstă peste 60 ani la sexul feminin constituia 14,7%, apoi în anul 2007 deja 17,3%, față de 11,2% pentru sexul masculin (*Vezi Piramida structurii demografice*).

Prin urmare, procesul de îmbătrânire al sexului feminin evoluează mult mai rapid, comparativ cu sexul masculin. Destul de pronunțat acest fenomen se manifestă în cadrul populației rurale. Disproporțiile sunt și mai mari pe măsura creșterii vârstei. Dacă la vârsta de 60 ani la 100 de femei revin 60 bărbați, apoi la vârsta de 80 ani raportul este de doar 42 bărbați la 100 femei.[25]

În baza datelor statistice oficiale, menționăm că sexul masculin în mediul urban se caracterizează ca o populație relativ tânără (grupele de vârstă de peste 60 ani constituie doar 9,7%). Populația feminină urbană și populația masculină rurală în ultimii ani a depășit pragul îmbătrânirii cu un cuantum de 12,9%, respectiv 13,4%, pe când populația feminină rurală se caracterizează printr-un grad înalt de îmbătrânire (18,0%). Pragul îmbătrânirii l-a atins în 2009 inclusiv și Chișinăul, care în aprecieri demografice a fost considerat o localitatea urbană cu cea mai tânără populație.

Așadar, fenomenul îmbătrânirii populației în Republica Moldova este determinat, în primul rând, de îmbătrânirea pronunțată a populației feminine din spațiul rural.

Deteriorarea situației demografice, care a avut loc în ultimul deceniu al secolului XX și începutul secolului XXI, a avut un impact negativ asupra întregii construcții demografice și îndeosebi a structurilor pe vârstă. Numai în ultimii opt ani, 1999-2007, drept consecință a scăderii natalității, numărul tinerilor (0-15 ani) s-a micșorat cu 251 de mii de persoane (28%), iar în segmentul persoanelor vârstnice s-a observat o creștere lentă. Continuarea scăderii natalității în viitor va determina și modificarea raportului dintre populația tânără și cea vârstnică, pentru ambele sexe. Micșorarea intrării cohortei populației tinere în segmentul persoanelor apte de muncă, paralel cu creșterea numărului persoanelor vârstnice, va condiționa scăderea numerică de mai departe a populației apte de muncă și economic active.

Un factor negativ în dezvoltarea acestui proces îl va avea și numărul înalt de decese, îndeosebi în segmentul persoanelor adulte (între bărbați) și dinamicii fluxului migrațional. De pe pozițiile durabilității și din perspectiva demografică, este necesar de a menționa faptul că reducerea populației în vârsta medie de 35 ani este alarmantă. În perioada 1999-2007 se constată o creștere a populației în vârstă aptă de muncă, care se datorează generațiilor numeroase născute în perioada postbelică, dar acesta fiind un fenomen temporar.

24 World Population Data Sheet 2009

25 United Nation, Demographic Yearbook 2006

Figura 5. Evoluția populației apte de muncă în anii 1999- 2007 (mii persoane)

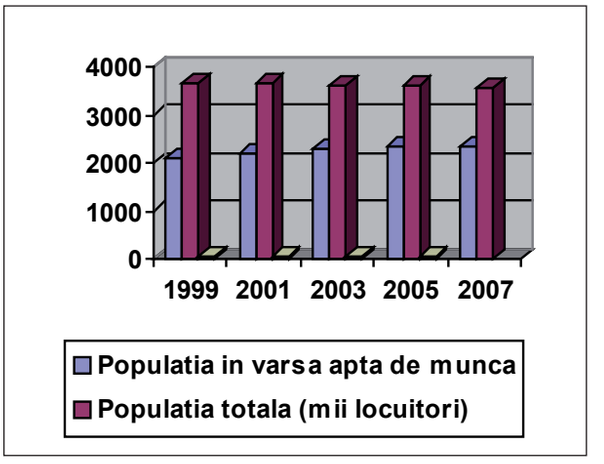

Datele din figură ne dovedesc că:

- în perioada 1989-2007 efectivul total al populației apte de muncă s-a micșorat cu 68,8 mii locuitori;
- în același timp, efectivul populației apte de muncă a crescut cu 254,9 mii persoane;

Anul 2007 marchează începutul etapei de micșorare a efectivului populației apte de muncă în Republica Moldova. Numai pe parcursul unui an (2007), micșorarea a fost cu 19,8 mii persoane (sau 0,8%). Populația economic activă (ocupată și șomeri), pe parcursul aceluiași interval, a avut o tendință de scădere cu 325 de mii de persoane (19,3%), iar efectivul populației economic active a crescut cu 264 de mii de persoane (13,5%) (*Vezi Figura 2*).

Corespunzător, în această perioadă (1998-2006), ponderea populației economic active în totalul numărului de populație, s-a micșorat de la 46,1% în anul 1999, la 37,8% în anul 2007. În același timp, ponderea populației economic inactive, a crescut de la 53,9% în anul 1999, la 62,2% în anul 2006.

Este necesar de remarcat că creșterea efectivului populației apte de muncă a avut loc pe fundalul micșorării numărului total al populației. Astfel, în aceeași perioadă (1999-2007), numărul populației s-a micșorat cu 68,8 mii locuitori (aproape 2%); numărul efectivului populației apte de muncă a crescut cu 254,8 mii persoane (sau 12,2%). Aceasta se datorează faptului că efectivul generațiilor care ajungeau la vârsta aptă de muncă (16 ani) depășea cu mult efectivul generațiilor care atingeau limita vârstei de pensionare. De exemplu, în anul 2000-2002 au intrat în vârsta aptă de muncă generații cu un număr de 70-72 mii persoane, iar în vârsta de pensie intrau generații cu un efectiv de 28-30 mii persoane. Deci, numeric generațiile care intrau în vârsta aptă de muncă depășesc efectivul generațiilor care intrau în vârsta de pensionare de 2,4-2,5 ori (*Vezi Structura demografică*).

Anul 2007 este primul an al perioadei de diminuare a efectivului populației apte de muncă

Această creștere a început a se stabiliza în anul 2007, când în vârsta aptă de muncă au ajuns generația născută în anul 1991 cu un efectiv de 65-66 mii persoane, iar la vârsta de pensie au ajuns generațiile născute în anii 1945-1950, cu un efectiv de 32-33 mii persoane. Acest fenomen (de micșorare) va căpăta amploare după anul 2010-2011, când efectivul generațiilor care vor ajunge la vârsta apta de muncă se va micșora la limita de 50 de mii de persoane, iar la vârsta de pensie vor ajunge generațiile cu un efectiv de 45-46 mii persoane. Către 2015, generațiile care vor atinge vârsta de pensie vor depăși efectivul generațiilor care vor atinge vârsta aptă de muncă de 1,5-1,6 ori. Corespunzător, efectivul populației apte de muncă se va micșora considerabil.

Către 2013-2015, generațiile vârstei de pensie vor depăşi efectivul generațiilor care vor intra în vârsta aptă de muncă

Populația economic activă (ocupată și șomeri), pe parcursul aceluiași interval de timp, a avut o tendință de scădere cu 325 mii persoane (19,3%), iar efectivul populației economic active a crescut cu 264 mii persoane (13,5%) (*Vezi Figura 2*).

Figura 6. Evoluția populației economic active și inactive în Republica Moldova (mii persoane)

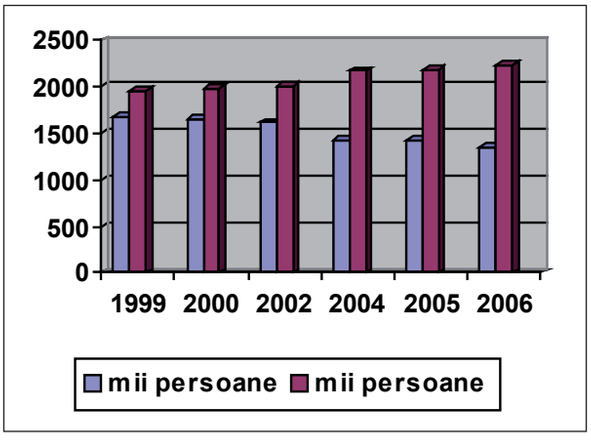

Corespunzător, în această perioadă (1999-2006) ponderea populației economic active în totalul numărului de populație s-a micșorat de la 46,1% în 1999, la 37,8% în anul 2007. În aceeași perioadă, ponderea populației economic inactive a crescut de la 53,9% în anul 1999, la 62,2% în anul 2006.

Cu o intensitate mare se micşorează ponderea populației economic active şi creşte ponderea populației economic inactive

Reforma și criza economică a influențat și asupra ocupației populației în perioada studiată (1999-2006). Conform datelor statistice, numărul populației ocupate în economie s-a micșorat de la 1 495 mii la 1 257 mii persoane, sau cu 238 mii persoane (15,9%). Corespunzător, ponderea populației ocupate în economie, din totalul efectiv al populației, s-a redus de la 41,0% în 1999, la 35,0% în 2006. Totodată, numărul șomerilor înregistrați s-a micșorat de la 187 mii (în anul 1999) la 100 mii (în anul 2006), aproape de 2 ori. Rata șomajului în această perioadă a scăzut de la 5,1 la 2,8%.

Activismul de muncă (fizic, intelectual) este în dependență directă de structura demografică a populației. Tineretul are cea mai mare capacitate de a însuși realizările PTȘ, iar forța de muncă de vârstă medie are mai multă experiență și calificare, însă un activism de muncă mai redus. Posibilitățile fiziologice sunt diferite în funcție de vârstă. În condițiile progresului economic, descrește rolul și cerința aspectului fizic și crește rolul capabilităților intelectuale ale indivizilor. Procesele macroeconomice sunt influențate de coraportul genurilor. Reducerea funcției reproductive oferă posibilitatea de antrenare mai largă a forței de muncă feminine. Criza locurilor de muncă pe piață este o explicație a faptului că populația feminină este mai larg antrenată în prezent. Însă, activismul de muncă va fi periclitat datorită creșterii vârstei, în egală măsură și a populației masculine, și a celei feminine.

CONSUMUL GENERAȚIILOR ȘI PROCESUL DE ÎMBĂTRÂNIRE DEMOGRAFICĂ

Populația este consumatorul bunurilor produse. De unde și fenomenul că modificările structural-demografice vor determina structura consumului, îndeosebi a mărfurilor de larg consum, dar în egală măsură și a serviciilor. Îmbătrânirea va spori cererea serviciilor de sănătate. Se va reduce cererea la serviciile de sănătate a populației tinere. Dacă raportăm costul de consum a unui matur la 100%, atunci cel al copiilor constituie de la 14-15% până la 50%, în funcție de vârstă, a adolescenților – 89-90%, iar a bătrânilor este apreciat între 80-120%, în funcție de vârstă.

Îmbătrânirea modifică structura de consum a populației. În structura de consum va fi o cerere a obiectelor de utilizare îndelungată (televizoare frigidere etc.) Îmbătrânirea demografică modifică structura cerințelor față de imobil. Creșterea familiilor incomplete va determina o cerere pe piață a apartamentelor cu o cameră și mai rar cu două camere, unde prioritate vor căpăta imobilele cu puține etaje. Deoarece îmbătrânirea demografică a periclitat structura familiară integral, este inoportun de a construi apartamente spațioase cu multiple camere. Crește cererea acomodării lor. Evident, criza imobiliară are la bază și o motivare demografică – îmbătrânirea. Este important ca serviciile să fie orientate spre client, din considerentul mobilității reduse.

ASIMETRIA GENDER ÎN CONTEXTUL ÎMBĂTRÂNIRII DEMOGRAFICE

Îmbătrânirea creează disproporții și dezechilibre demografice în interiorul generației și a cadrului demografic. Până în secolul XIX, nu au fost caracteristice aceste disparități a populației. Demografii atestă că disparitățile gender au apărut odată cu accentuarea îmbătrânirii populației. Disparitățile gender sunt evidente în plan teritorial pentru Moldova. Contrastul este în raport centru - periferie. *(Vezi Anexa 1*). Aceste disparități se manifestă profund în aria nordică.

Asimetria gender în structura populației și pensionarilor. Structura pe sex a populației Republicii Moldova este mai apropiată de cea a Europei Centrale și de Est, fiind influențată de aceleași fenomene economice, sociale și politice. Structura de sex poartă caracteristice a urmărilor celui de al doilea război mondial, ea fiind echilibrată la recensământul din 1930, decalajul fiind de 0,8% apreciat ca neesențial în dimensiuni demografice. La recensământul din 1959, diferența înregistrată maximă între sexe a fost de 7,6%.

În etapa postbelică, dezechilibrul între sexe s-a redus treptat de la 7,76% la 3,1%. Dacă în 1939 numărul femeilor depășea numărul bărbaților cu 217 mii persoane, apoi în 1989 cu 221,2 mii persoane. Asimetria gender în următoarea etapă s-a redus în 1990, ponderea femeilor fiind de 52,4%, iar în 2006 de 52,1%.[26]

Cu toate cele relatate, asimetria gender este caracteristică nu pentru toate grupurile de vârstă. Se profilează o legitate, conform căreia cu cât este mai mare vârsta pe direcția îmbătrânirii, cu atât discrepanțele de gen sunt mai acute. În grupul de vârstă de 30-34 ani, la 1000 de bărbați le revin 1034 de femei, iar în grupa 50-54 ani 1155 de femei, iar în grupul de vârstă de 70-74 ani le revin 1623 de femei.

Disproporții ale structurii pe sexe se conturează și în funcție de mediu (urban, rural). Populația urbană are întotdeauna o disproporție între sexe mai redusă în raport cu populația rurală, asta din cauza migrației, în localitatea

Figura 7. Structura populației pe vârste si sex dintre populația rurală și urbană (recensământul 1989)

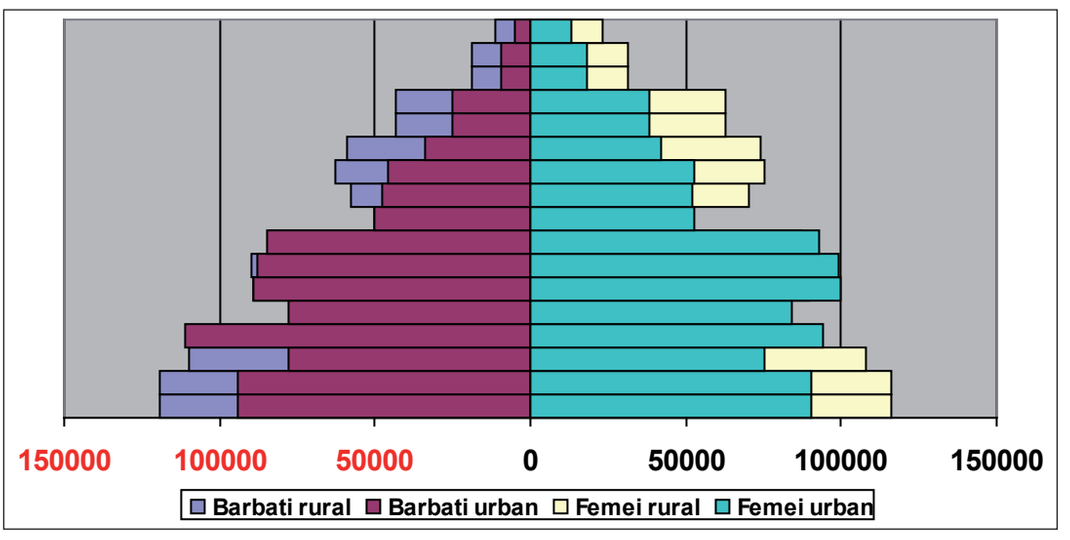

26 Datele Recensământului 1939, 1989, 2004

urbană ea fiind caracteristică bărbaților, ceea ce reduce din decalaj. Disproporțiile sunt diferite în funcție de etape. În 1959, disproporția era destul de evidentă între sexul masculin și feminin în mediu urban, de 9,6%, iar în mediu rural, de 7,2%.

Asimetria gender este o motivare a îmbătrânirii treptate, a structurii de vârstă intervenite în ultima etapă: diminuarea segmentului tinerilor de la 29,8% la 21,2% și sporirea populației vârstnice (65 ani și peste) de la 6,3%, până la 7,7%, ceea ce reprezintă o confirmare a tendinței demografice stabilite.

Asimetria de sex la vârstă înaintată creează premise asimetriei gender a beneficiarilor de pensii, unde rata femeilor din această categorie este dominantă. Problemele asimetriei gender sunt de următorul conținut, în raport cu sistemul de pensionare:

- salariul mic al femeilor;
- stagiul de cotizare mai mic al femeilor;
- statutul femeii;

Diferențele în durata vieții la femei și bărbați pun într-o situație financiară dificilă femeile de vârstă înaintată.

Componența pensionarilor în aspect gender în Republica Moldova este determinată de diferențele în durata vieții, precum și de diferențele vârstei stabilite de ieșire la pensie. Acestea duc firesc la o asimetrie gender profundă în componența pensionarilor. Până la vârsta de 62 ani, dominația este feminină. La vârsta timpurie de pensionare, 62-64 ani, situația se schimbă brusc: ieșirea masivă a bărbaților la pensie reduce ponderea femeilor până la 60-61%. Însă, pentru vârstele mai înaintate, diferențele sporesc datorită ratei de mortalitate masculină și constituie 70% la sută.

Este puțin probabil ca o creștere a vârstei de pensie să schimbe esențial structura pensionarilor în aspect gender. În cazul când se va majora vârsta de pensie pentru femei (din contul duratei de viață mai lungă), aceasta va duce doar la o creștere a femeilor în categoria pensionari. Iar, dacă vârsta de pensionare va crește concomitent pentru bărbați și femei, atunci structura pensionarilor în aspect gender poate deveni în general stabilă. Tendința statelor UE este de echivalare a vârstei de pensie pentru bărbați și femei până în anul 2010. Însă, creșterea vârstei de pensionare reduce obligațiunile financiare neproporționale ale statului față de pensionari, iar feminizarea pensionarilor contribuie la această reducere.[27]

27 Sistemul de pensii al Republicii Moldova, Expertiza actuarială, Chișinău 2007 Aspecte gender ale sistemului de pensionare al Republicii Moldova, Chișinău 2007

INERȚIA PROCESULUI DE ÎMBĂTRÂNIRE DEMOGRAFICĂ

Procesul de îmbătrânire este atestat ca fiind unul inert. Faptul că nu numai generații mici la număr vor intra în circuitul demografic, dar și cele cu o capacitate reproductivă redusă, va acutiza procesul dat, accentuat și de lungă durată, pentru cadrul național demografic. Inerția este manifestată și de procese migraționiste (a migrației legale și ilegale), fenomen ce nu poate fi negat în evoluția îmbătrânirii demografice.

Caracterul inert al procesului demonstrează evoluția pe grupe de state. Statele subdezvoltate îmbătrânesc în termeni de durată mult mai rapid. Marea Britanie în 150 ani a atins pragul de îmbătrânire demografică, pe când Republica Moldova în 50 ani. Coreea de Sud are cel mai înalt ritm de îmbătrânire și este de 4 ori mai mare decât cel al statelor dezvoltate, fiind atestată ca țara cu cele mai înalte tempouri[28]. Numai 19 ani a fost societate în curs de îmbătrânire, iar în 7 ani deja supraîmbătrânită.[29]

Durata de timp al societăți supraîmbătrânite până la pragul critic de îmbătrânite este de două ori mai rapidă. Cele relatate confirmă că cea de-a doua etapă a fenomenului dat este mult mai rapidă și profundă în termeni demografici și sub aspectul efectelor pe care le manifestă.

28 www.inia.com

29 Gheorghe Paladi, Îmbătrânirea populației în Republica Moldova: Consecințe economice și sociale Chișinău 2009.

ÎMBĂTRÂNIREA DEMOGRAFICĂ ȘI SISTEMUL DE PENSIONARE

Scăderea numărului de angajați care contribuie la sistemul de pensii, cumulată cu creșterea numărului de pensionari, au făcut ca bugetul de pensii să intre în stare de criză, sau deficit. La aceasta se asociază și persoanele care preferă pensionarea anticipată pe caz de boală. de eligibilitate care este prea lungă și a lucrătorilor care se sustrag de la plata contribuțiilor, trecând pe piața neoficială a muncii, dar care tot au dreptul la pensii mari sau decente.

Ratele înalte ale pensiei au redus pensiile reale medii la minim. În același timp, rata

Tabelul 2. Numărul persoanelor care primesc pensii

	2004	2005	2006	2007	2008
Pentru limita de vârstă	456,3	451,8	453,8	452,3	455,2
De invaliditate	**123,1**	**126,5**	**128,3**	**129,7**	**131,3**

Sursa: **Anuarul statistic 2009**

Fiecare a 4-5-a persoană se pensionează timpuriu, după cum demonstrează datele tabelului de mai sus.

Problema actuală a sistemului de pensionare o constituie faptul că, în R. Moldova **vârsta reală de pensionare** este mult prea scăzută, de aproximativ 54-55 ani. Adițional, mulți se pensionează „fraudulos", prin pensii de caz de boală, obținute în baza unor certificate false, iar aceștia consumă dividendele, care pot fi utile la mărirea pensiei. **Blocarea pensionării anticipate** ar reduce discrepanța dintre vârsta de pensionare și vârsta reală a atingerii pensionării.

Pensiile statale rămân mici, ele constituind în majoritatea statelor din regiune 65-85% din salariu mediu pe economie. În Republica Moldova, media pensiei nu atinge nici 50% din salariul mediu. În 2007, pensia de stat a constituit aproximativ 29% din salariul mediu, iar în 2009 - 27%. Pensiile sunt indexate în același ritm cu inflația (de regulă, cu întârziere), astfel încât pensionarii rămân neprotejați.

Pensia uniformă în funcție de vechime de vârstă oferă majorității vârstnicilor o asigurare a venitului minim. Deoarece este proporțională cu numărul total al anilor de muncă, este evitată problema lucrătorilor care nu se califică niciodată pentru prestație, din cauza perioadei ridicată a inflației reduce valoarea reală a bazei salariale și valoarea indemnizațiilor.

Figura 8. Diferența în mărimea pensiilor recepționate (lei MD)

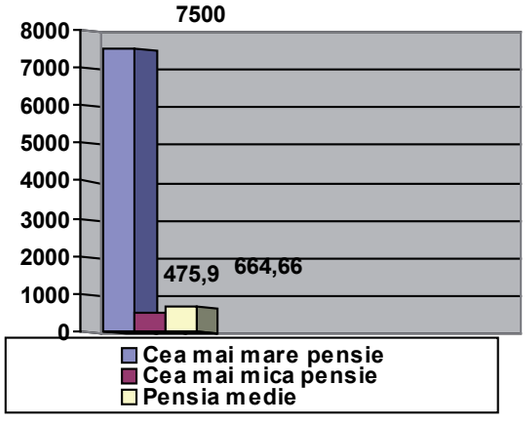

Indexarea față de prețuri nu este valoroasă, deoarece vârstnicii nu beneficiază de creșterile de productivitate survenite după pensionarea lor. Indexarea la salarii face ca întregul sistem să fie relativ rezistent, dar mai puțin durabil pentru această categorie de populație. Schimbarea standardelor de pensionare sunt cu risc asupra pieții financiare și asupra pieții muncii. În asemenea condiții, sistemul de pensii treptat, dar sigur, intră în faliment.

Se mai evidențiază promovarea polari-

zată de către stat a „pensionării de elită” și a „pensionării simple”, un element evident discriminatoriu, dacă luăm în considerație numărul care depășește pensia medie sau pensia minimă, ce nu poate încăpea nici într-o limită rezonabilă a dezvoltării sociale și a echității sociale, din simplu motiv că nu se încadrează păturile largi de pensionari.

Diferența dintre pensia medie pe țară și pensia maximă este aproximativ de 12 ori mai mare. Or, media pe zi a consumului unui pensionar este de 22,15 lei sau 2 dolari pe zi, dacă îl raportăm la pensia medie. Republica Moldova se află pe locul opt în CSI, după mărimea pensiilor minime, cea mai mare pensie minimă din statele ex-URSS fiind în Estonia, de 170 dolari. Republica Moldova, cu 45 de dolari pensia medie, este devansată în acest clasament de Azerbaidjan, cu 93 dolari, Ucraina, 70 dolari, și respectiv Rusia, 50.

Conform datelor Casei Naționale de Asigurări Sociale (CNAS), în Republica Moldova la acest moment există 618 612 pensionari, sau, în mediu, fiecare a cincea persoană este pensionată, dacă excludem aproape un milion de persoane care lucrează ilegal peste hotare[30].

Figura 9. Ponderea principalelor categorii de pensii

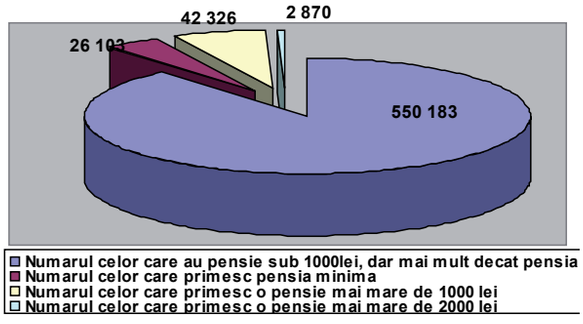

Sursa: **După datele CNAS**

Pensiile de invaliditate sunt și mai dure ca valoare, pensia minimă de invaliditate-de gradul I fiind de 337,98 lei, de gradul II – 326,28 lei, de gradul III – 229,82 lei. În țară, ponderea pensionarilor de invaliditate în structura pensionarilor este în creștere. Aceast fapt este atestat prin următoarele date:

Figura 10. Pensionari de invaliditate

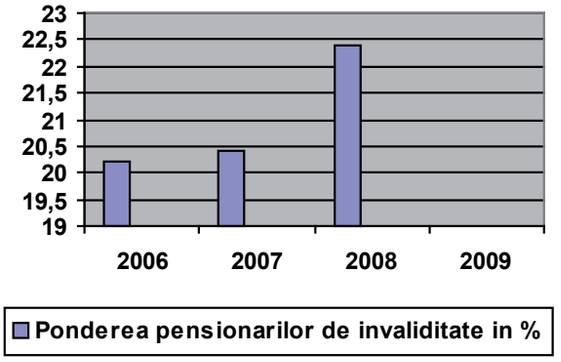

În medie, fiecare al cincilea este pensionar de invaliditate, o pondere destul de însemnată dacă raportam la totalul de pensionari, care are tendință fie și lentă, dar în creștere pe intervale scurte. Aceasta are un impact imediat asupra stării de sănătate a populației până la pensionarea acesteia, conform cenzului de pensionare. În plus, aceste date atestă că nu putem recurge încă la o mărire a vârstei de pensionare și nici la o antrenare activă modestă a populației după vârsta de pensionare.

Problema echilibrării sistemului de pensii rezultă din faptul că creșterea pensiilor nu este racordată la alocațiile în sistemul de pensii. Totodată, sistemul de pensii rămâne puternic periclitat de numărul mare de șomeri, care constituie pierderi la sfera socială.

30 Conform datelor Casei Naționale de Asigurări Sociale.

ÎMBĂTRÂNIREA ȘI OCUPAREA PENSIONARILOR

În UE, 50 la sută din pensionari muncesc. În Norvegia, 80 la sută, iar 35-40 la sută în Polonia, comparativ cu Republica Moldova, unde doar 26 la sută din pensionari sunt angajați în câmpul muncii.[31] Cercetările în materie atestă că populația lucrează în Germania fiindcă veniturile sunt mici, iar în Japonia și SUA, din considerente și interese pur economice ale populației. Ocupația populației vârstnice este diferită în statele lumii.

În Republica Moldova, conform studiilor socio-demografice efectuate recent[32], 51 la sută din pensionari rămân antrenați nu mai mult de un an de zile, respectiv, 20 la sută în termnei de doi sau trei ani. Explicația este că această categorie rămâne economic activă doar până la momentul când recepționează prima pensie, sau când încheie formalitățile de pensionare, adeseori fiind siliți, fie de administrație, fie de instanțele de resort, să cedeze locul de muncă.

Nu există stimulente pentru ca populația pensionară să activeze. În Estonia, cu cât ieși mai târziu din viața activă, pensia crește cu 0,9% pentru fiecare lună lucrată după vârsta de pensionare, pe când în Slovacia cu cât ieși mai devreme la pensie, pierzi 0,5% pentru fiecare lună de pensionare anticipată[33].

Pensionari constituie o categorie conservativă de populație, în raport cu recalificarea. 71% au refuzat o șansă de recalificare în raport cu intenția de deținere a unui loc de muncă. Dar 42 la sută ar accepta un post de lucru complementar sau adițional. 77 la sută au confirmat că doresc să lucreze, doar din considerente economice. 52% au exprimat preferința de a lucra pe part time (ziua de muncă 4 ore). Însă, volumul de muncă pentru pensionari nu trebuie să depășească 1000 ore pe an.

Pensionarii din mediul rural sunt o categorie epuizată fizic, cu o stare de sănătate deplorabilă. 65 la sută resping propunerea de a lucra dacă li s-ar propune un loc de muncă. 52% din pensionari au menționat că nu sunt protejați de stat, 5 la suta doar au menționat că sunt protejați social. Populația urbană este mai categorică în aprecieri, chiar dacă pensiile sunt mai mari. 68 la sută au menționat că nu sunt protejați social și economic. Starea de sănătate rămâne una din cele mai deplorabile probleme. Doar 25 la sută din pensionari au menționat că au frecventat în perioada de pensie un sanatoriu și 64% au menționat că nu au fost niciodată.

31 Datele recensământului 2004.

32 Sondajul socio-demografic realizat de ASEM pe un eșantion de 1000 de respondenți cu suportul ERSTE Fondation, Austria, 2009.

33 Preluat după „Timpul" Ediția de vineri, 9 Aprilie, 2010.

CONCEPTE, PÂRGHII ȘI MECANISME DE REDRESARE

Republica Moldova este în finalul utilizării bonusului demografic de pe urma fertilității mari în etapele anterioare și deține o oportunitate modestă de utilizare a potențialului uman după vârsta de pensionare, pentru a susține dezvoltarea economică. Bunăstarea societăților dezvoltate este în funcție de nivelul de ocupare a populației îmbătrânite, care în proporție de 50% la sută este încadrată în câmpul muncii. Este timpul de a modifica principiul universalității sistemului de pensionare, prin strategii multipillar. Mișcarea de la societatea colectivă la societatea individuală este o prerogativă a politicilor sociale moderne.

La baza politicii de pensionare trebuie să fie respectate câteva principii noi:

1. Este adecvat de a implementa principiul „plătesc cum ai lucrat”[34] în politicile actuale ale pensionării.
2. Nu este adecvat sporul la pensie în raport cu ultimii 5 ani de activitate de până la pensionare. Mai corect ar fi ultimii 15 ani sau chiar 20 ani, atât de pe pozițiile economice și contribuție la fondul de pensie, cât și de pe pozițiile demografice ale creșterii longetivității populației pensionare și a celei prepensionare. Acest principiu de 5 ani are elemente discriminatorii în raport cu profesiile intelectuale, unde mobilitatea profesională este mai înaltă, inclusiv la vârsta 45 -55 ani.
3. Beneficiile la pensii trebuie să fie stabilite în funcție de anii contribuiți, inclusiv și după vârsta de pensionare.
4. Este valoros de a trece de la sistemul de pensionare generos pentru toți la cel bazat pe securitate socială.
5. „Curățarea” sistemului de pensii pentru merite, care duce la diferențierea unei elite de pensionari privilegiați, în condițiile când pensia medie nu constituie nici 50 la sută din salariul mediu pe economie.

Fiecare sistem de pensii trebuie să se axeze pe câteva particularități: să fie adecvat, robust, disponibil, durabil, social centrat pe standarde ale vieții, promovând solidaritatea și prevenind excluziunile sociale sau cele marginale. Sistemul de pensionare trebuie să includă elemente de bază ca: modernismul și accesibilitatea, caracteristici ce lipsesc definitiv la acest moment în Republica Moldova.

Ideea de bază a soluționării problemei în cauză pentru statele dezvoltate din aria europeană este promovarea unui **mod de viață și a unei bătrâneți active** pentru păturile demografice care sunt la vârsta de pensionare, dar cu o stare de sănătate perfectă (sau adecvată potențialului de a munci) a categoriei date de populație, în comparație cu alte regiuni. Această concepție urmărește asigurarea unei independențe a populației îmbătrânite față de sistemul social

Concepția dată prevede:

- activitatea individului influențează sistemul și condițiile de îmbătrânire;
- acceptarea prin stilul activ de viață a responsabilităților pentru calitatea vieții în anii de bătrânețe;
- constituirea unui mod de viață în anii de pensie sprijinit de stat;
- pentru a evita segregarea socială, în conceptul de „mod de viață” și „bătrânețe activă” este important de a asigura o libertate populației masculine, care este mai creativă.

Bătrânețea activă este o soluție nu numai a statelor europene, dar și a majorității statelor dezvoltate (Japonia, SUA), fapt favorizat de starea de sănătate satisfăcătoare a populației.

34 Principiu promovat ăn politicile de pensionare ale statelor europene „Pay as You go”

În Franța, spre exemplu 20 la sută din pensionari sunt încadrați în câmpul muncii, cu normă deplină. În SUA și Japonia, 70 la sută din populația de 65 ani și peste prestează munci part-time. „**Societățile de argint**" sunt cele care formează 50 la sută din populația pensionară. O strategie recentă pentru UE urmărește utilizarea oportunității îmbătrânirii.

Viața activă la vârsta de pensionare oferă posibilitate de redresare a situației economice pentru perioada de incapacitate totală a acestei categorii de populație la vârstă înaintată și posibilități de acces la servicii medicale cu plată, etc. Prin o asemenea strategie, vârstnicii simt că sunt utili societății și văd aplicabilitatea deplină a experienței lor de viață de muncă și a aptitudinilor acestora.

Un mecanism mai recent în practica europeană este **educația formativă în viața târzie.**[35] Mecanismul o aplicare doar parțială în societățile europene.

Direcția strategică în politicile demografice direcționate problemei îmbătrânirii trebuie să fie socialul, orientat spre păturile îmbătrânite:

1. **Acordarea serviciilor de telecomunicație gratis persoanelor cu vârsta de 70 ani și peste;**
2. **Servicii pentru telefon și conectare gratis pentru persoanele care au atins vârsta de pensionare (în cazul Republicii Moldova, pentru persoanele ce au atins vârsta de 65 ani sau persoanele ce au atins vârsta de 60 ani și duc o viață singuratică);**
3. **Conectarea gratis la servicii de telefonie mobilă a bătrânilor și convorbiri gratis cu copiii acestora;**
4. **Servicii gratis (sau taxe de plată preferențiale) a televiziunii prin cablu, indiferent de tipul de așezări umane, activitate ce este în vizorul administrației publice locale.**

a) Cenzul de pensionare, cum procedăm?

Creșterea longetivității generează semne de întrebare, incertitudini pentru organele de decizie: mărirea cenzului sau abținerea de la o asemenea măsură?! Mai ales că creșterea cenzului de pensionare este o măsură cu reticențe politice, mărirea fiind privită discriminatoriu, dacă abordăm intergenerațional această măsură.

Țările lumii recurg diferit la mărirea vârstei de pensionare: unele state sunt conservative (Rusia), iar altele sunt pragmatice (statele UE). Un grup aparte îl reprezintă cele care măresc rapid vârsta, așa cum este Japonia. Cel mai mic cenz este caracteristic pentru Federația Rusă, inclusiv cel al femeilor, din cele 35 state europene.

Este prioritar azi și în perspectivă în societate de a avea o pensie adecvată sau de a ieși la pensie timpuriu?

În genere, la acest capitol statele europene pot fi nominalizate cele cu cenzul de pensionare la 60 ani pentru bărbați și 55 ani pentru femei; a doua grupă – 62 ani pentru bărbați și 57 pentru femei (58 ani pentru femei, România) și a treia: 65 ani pentru bărbați și 61 pentru femei (Letonia și Slovacia).

Pentru statele europene cenzul nou de pensionare devine o normalitate, dar și o stare reală de a primi o pensie adecvată. În același timp, este prevăzută și o vârstă timpurie de pensie, cu 10 ani mai devreme (Portugalia Suedia). Însă, ceea ce este diferit în raport cu statele UE este că la vârste de pensie supraviețuiesc majoritatea absolută de persoane, iar la atingerea acestei vârste au o perioadă mult mai mare de viață pensionară, decât în cazul Republicii Moldova. Pentru țară, este necesar de a stabili în politicile socio-demografice ca prioritate **vârsta medie de pensionare,** pentru moment la 61 ani (pentru femei de 60 ani, pentru bărbați de 62 ani). Aceasta rămâne o măsură aproape de realitatea demografică existentă de moment.

Spre exemplu, durata medie a vieții pentru UE este de 76 ani, cu pensionarea la 62-65 ani, durata medie de viață fiind de 13-11 ani după pensionare. Pentru Republica Moldova, durata medie de viață este de 68 ani, cu pensionarea la 62 ani pentru bărbați, 57 ani pentru femei. Astfel, durata de viață după pensionare va fi de numai 6 ani pentru bărbați și 11 ani pentru femei, ceea ce este o diferență dublă, cu elemente de discriminare gender. Dacă sunt

35 Ageing Horizonts, Policies for ageing societies, Issue No 8, 2008 Oxford Institute of Ageing pag 17

luate în calcul și diferențele longetivității pe generații, discrepanțele sunt mult mai pronunțate.

Este necesar să oferim detalii despre numărul de bărbați care ating vârsta de 20 ani și supraviețuiesc până la vârsta de pensie. Studiile internaționale atestă că doar 2/3 din ei ating vârsta standard de pensionare. Ceilalți, chiar dacă au contribuit cu zeci de ani la pensie nu sunt în stare să o achiziționeze, chiar dacă au contribuit la „cotizația de pensie", aceasta fiind moștenită de supraviețuitori. Așa sau în alt mod, decedații contribuie la susținerea economică prin sistem a supraviețuitorilor[36], ceea ce este apreciat ca „dividend" la fondul de pensie.

Pentru Republica Moldova, situația este una catastrofală, dacă o raportăm la cea internațională. Conform datelor din 2007 (piramida de vârstă a populației Republicii Moldova), la vârsta de 20 ani ajung 38 mii bărbați anual și cam tot atâtea femei, pe când vârsta de pensionare o ating doar 11-12 mii de bărbați anual, sau doar 28-30% din totalul lor la vârsta de 20 ani. Această situație este diametral opusă celei din regiune și din lume.

Deci, dividendele create pe parcursul vieții prin muncă de persoanele care nu au supraviețuit până la această vârstă sunt considerabile. O asemenea analiză, fie și superficială, confirmă că, din motivul supramortalității masculine în formarea fondului de pensii (în esență, demografică,) dividendele persoanelor decedate sunt considerabile, dar și în creștere. Din acestea reiese că două din trei „dividende de pensie"[37] nu vor fi solicitate, spre exemplu în raport cu Rusia, unde nu este solicitat fiecare al patrulea sau în Europa, unde nu este solicitat fiecare al cincilea.

O trăsătură specifică pentru Republica Moldova este că 20 la sută din pensionații țării sunt pensionați pe motiv de invaliditate, un număr extrem de mare care consumă aceste dividende (*Vezi Figura de mai sus)*. Reducerea lor ar figura ca o prioritate, dar în același rând ca o resursă pentru noul sistem de pensionare.

Evidența statistică arată că, actualmente, contribuțiile la fondul social vin preponderent din partea bugetarilor și a angajaților din sistemul financiar, care sunt monitorizați mai strict. Prin urmare, intuim că există o rezervă de circa 30-40% la capitolul contribuții, care ar fi de natură să anihileze golul existent în măsura în care noul sistem de pensii bazat pe contribuții va reuși să se facă atractiv.

Modificarea cenzului de pensionare naște **discriminare între generații**. Diferențele între perioada de activitate de muncă nu sunt proporționale cu modificările în longevitate.

Vârsta de pensionare trebuie majorată din câteva considerente:

- se reduce diferența dintre coraportul pensie-salariu;
- se reduce numărul forței de muncă, iar aceasta este principala pârghie a creșterii economice și productivității.
- se reduce presiunea asupra celor ce produc.
- **va reduce alocațiile bugetare la fondul de pensii[38]**

Mărirea vârstei de pensie va avea **efect dublu**: se economisesc sursele la buget și pensionații au posibilitatea de a recepționa pensii mai mari. Anume acest obiectiv nu s-a realizat la mărirea cenzului de pensionare în 1999, de la 60 la 62 ani pentru bărbați, și de la 55 ani la 57 ani pentru femei.

Politicile în domeniul îmbătrânirii pot fi realizare prin câteva etape. La etapa inițială, este recomandabil de a mări lent vârsta de pensie pentru bărbați cu o lună pentru fiecare generație de bărbați care urmează să fie pensionată, mărind-o doar până la vârsta de 63 ani. Dacă se recurge la un nou cenz de pensionare, de 60 ani la femei, cu intenții de apropiere sau echivalare a vârstei de pensie la bărbați și femei, pensia medie trebuie să constituie peste 50% la sută din salariul mediu (în prezent, 27-29%). Orice mărire, modificare a cenzului de pensionare trebuie să reflecte, să motiveze și o îmbunătățire a pensiilor recepționate de pensionari. Deci, dividendele acumulate de pe urma măririi cenzului trebuie să contribuie la mărirea pensiei generațiilor, care vor trece peste cenzul nou de pensionare și nu numai. Astfel, obținem o echitate motivată a generațiilor de pensionari, că s-au pensionat mai târziu, dar vor recepționa pensii mai mari. Este o corelație

36 http//demoscope.ru/wekly/2008/0357/tema05.php

37 Dividende de pensie – oameni/ani ce au contribuit la fondul de pensie în perioada activă de viață.

38 În UE se intenționează de a reduce alocările de la 13% la 10%

logică și acceptabilă de categoria de populație dată, care nu va produce nemulțumiri și tensiuni în societate.

Deoarece există mari diferențe în dimensiuni demografice în longetivitatea populației Republicii Moldova, o pârghie de soluționare sau aplanare a efectelor de îmbătrânire la etapa dată este **reducerea diferenței în vârsta de pensionare pentru populația feminină și masculină**. Este un paradox, s-ar părea la prima vedere, dar populația feminină are vârsta de pensionare de 55-57 ani, dar în același timp are o durată de viață mai lungă cu 5-7 ani decât cea medie. În plus, o altă motivare pentru această decizie este că rolul și povara reproducerii s-a diminuat aproape de trei ori în raport cu anii 1970 pentru populația feminină. În prezent, o femeie în perioada de reproducere îi revine o singură naștere pe durata de reproducere (RTF 1,2 copii) în raport cu perioada anilor 70, de 3 nașteri. Inițial ar fi rațional de a echivala sau apropia vârsta de pensionare a femeilor cu bărbații doar pentru acea parte (categorie) a populației feminine care a avut pe perioada vârstei de reproducere o singură naștere sau două. Femeile cu o naștere sau două nașteri vii nu au o contribuție demografică considerabilă, nu au contribuit cu dividende demografice, asigurând doar o înlocuire a generațiilor, cenzul de pensionare de 57 ani fiind păstrat doar pentru populația feminină care a avut trei și mai multe nașteri vii. Nașterea și creșterea copiilor reprezintă o parte semnificativă din viața femeilor.

Timpul total în care femeia este ocupată cu creșterea copilului oscilează în prezent între 7-8 ani. Dacă luăm în considerație o speranță de viață aproape de 80 ani pentru femei (74 ani în RM), timpul dedicat exclusiv nașterii și creșterii copiilor s-a redus uluitor la 10-11% din viața ei. Nașterea copilului devine, din principala ocupație a femeii, una ca oricare alta. Adăugăm la aceasta și faptul că o femeie are predominant un singur copil, iar unele din ele cresc copilul cu suportul creșelor și a bonelor, până la o vârstă de 5 ani. Iată cum **s-a schimbat întreaga structură a vieții femeilo**r. La acest moment, anume această categorie va începe să se pensioneze masiv.

Această măsură ar menține indirect reproducerea ca o prioritate sau ca dividend la atingerea cenzului de pensionare, dacă în societate există această tendință pentru categoria dată de populație. Socialul (politicile demografice) trebuie să monitorizeze acest aspect ca dividend, din considerentul că profunzimea problemei demografice reiese din modul de reproducere.

O etapă mai tardivă în politicile demografice a depășirii problemei în cauză este creșterea cenzului până la 65 ani pentru ambele sexe, dar la această etapă pensiile urmează să crească considerabil, atingând 70-80% din salariul mediu, cu ralierea la standarde europene. În final, menționăm că unificarea vârstei de pensie pentru bărbați și femei de 65 ani nu poate fi acceptată mai devreme de anii 2030-2050, racordând sistemul de pensionare la modificările demografice de parcurs.

Totuși, trebuie să ținem cont și de faptul că practicile confirmă că **mărirea cenzului de pensie provoacă controverse**: migrarea specialiștilor calificați; apariția salariilor neimpozabile (salariilor negre).[39]

Dar, cu toate acestea, mărirea vârstei de pensie este un pas – inevitabil pentru sistemul de pensie și țară.

b) Vârsta de pensie și speranța de viață după pensionare, corelația în decizie

Teoretic, în studiile internaționale se urmărește ca speranța de viață după vârsta de pensionare să constituie 15 ani. Aceasta reflectă raportul că pentru 25-30 ani de activitate se restituie 15 ani de pensie. Dacă admitem această ipoteză, pentru cadrul demografic al țării cu disproporții pe sex și generații este evidentă o încălcare a drepturilor omului. De aceea, cenzul de vârstă la pensie trebuie să fie corectat în corespundere cu modificările mortalității la vârsta înaintată. Din 1980, acest indice este mai mic decât limitele pensionării stabilite, ceea ce încă odată confirmă că, pentru mărirea cenzului de vârstă la pensie pentru ambele sexe, nu există o fundamentare demografică temeinică la moment.

În așa mod, nivelul ridicat al mortalității masculine, înregistrat în ultimul deceniu

39 http://demoscope.ru/weekly/2010/0405/print.php

sau „moartea tânără", infirmă ideea nu de mărire, ci de micșorare sau reducere a cenzului de pensionare. Supramortalitatea masculină este corelată cu starea de sănătate deplorabilă, nivel sporit de îmbolnăvire (morbiditate), invaliditate etc., factori ce reduc eficacitatea economică a lucrătorului și părăsirea de facto mai timpurie a pieții muncii. Mărirea cenzului de pensionare poate fi ineficient nu numai din considerente demografice, dar și economice.

O altă situație este pentru femei, unde longetivitatea după pensionare este de 11 ani, în raport cu 6 pentru bărbați. Dacă contrapunem acestea la standardele internaționale, stabilim evident că este o necesitate de mărire a cenzului de pensie pentru femei. Motivul este că dividendele de pensie solicitate de femei este triplu redus în raport cu bărbații. Aceasta ar servi ca motivare argumentată Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, de a interveni cu modificări la cenzul de pensionare, dar la început doar la femei.

La etapa dată este necesar să nu forțăm pensionarea la o vârstă mai mare (directă de 3-5 ani) pentru Republica Moldova. Mărirea cenzului de pensionare provoacă riscul protestelor, tensiunilor sociale. Pentru minimalizarea lor, este important de a detalia perioada de pregătire psihologică.

Este strict necesar de a stabili standarde adecvate de pensionare în raport cu starea de sănătate, dar și rapiditatea fenomenelor demografice. În primul rând, aceasta ar permite de a nu readuce eșecurile, erorile anilor '90, când perioada de pensionare a fost mărită, iar longetivitatea era în descreștere.

Nu este recomandabil de a veni cu modificări profunde (mărirea cenzului de pensionare până la 65 ani pentru bărbați și femei) a vârstei de pensionare mai devreme decât 2015-2020 sau până la acel moment când populația va atinge speranța de viață de 70 ani, conform prognozelor.

Este necesar un studiu aprofundat a stării de sănătate[40] populației vârstnice. Republica Moldova este unica în Europa care are cele mai modeste cheltuieli pe cap de locuitor de 26-50 dolari anual, în raport cu celelalte state de 100-150 dolari pe cap locuitor[41]. Tendințele evoluției mortalității confirmă în plus că starea de sănătate a populației vârstnice, mai ales a celei rurale, este precară, și sistemul de sănătate este departe de a fi perfect, în condițiile stabilite.

Măsura durabilă de mărire a vârstei de pensionare este doar cu o lună (două sau patru luni) pentru fiecare următoare generație care va atinge vârsta de pensie. Măsură acceptată de statele Europei Centrale (Austria sau Cehia, unde cenzul de pensionare s-a mărit din 1990 cu două luni în an). Totuși, la acest moment avem constrângeri (îndeosebi la populația masculină), până ce populația Republicii Moldova nu a atins durata medie de viață de 70 de ani (68 ani în prezent la bărbați), introducerea acestei măsuri fiind contraindicată pentru populația masculină, mai ales din considerente că populația rurală are longevitate mult mai modestă de viață, unde durata medie a vieții este cu 3-4 ani mai mică, iar populația rurală este majoritară (60%) în cadrul național demografic.

Diferența dintre durata medie de viață a populației statelor din UE și Europa estică este de 20 ani la bărbați și 12 ani la femei.

În statele dezvoltate, aceste diferențe de vârstă între populația masculină și feminină sunt practic lichidate la acest moment sau tind să fie nivelate. Aceasta se referă la Norvegia, SUA, Marea Britanie, Suedia. Spania, Japonia.[42] Un șir de organizații internaționale susțin că este inadmisibil de a obliga femeile să muncească până la vârsta de 65 de ani.

Vârsta de pensionare a „genului frumos" s-a demodat moral, social, economic. Este limita care a fost constituită în anii '30 a secolului trecut, când femeile munceau în condiții grele de muncă, predominant agricultură. În prezent, structura economiei este cu totul de altă natură. De asemenea, familiile cu trei și mai mulți copii sunt considerate demodate, inclusiv pentru spațiile rurale.

De asemenea, este necesar să menționam că 5 ani diferență în vârsta de pensionare pentru femei și bărbați este deosebit de mare, în apreciere și esență economică. Este timpul să

40 Conceptul de stare de sănătate include sănătatea fizică și sănătatea mentală a populației vârsnice

41 Datele ONU

42 Sursa: World Bank, Social Protection Database, U. S. Social Security Department 2004

intervenim cu o explicație adițională că nu este corect de a trimite la pensie prematur femeile, în condițiile în care doar jumătate din bărbați depășesc limita de pensionare. La acest interval este rațional și motivat de a micșora diferența în pensionare de la 5 la 3 ani sau doi ani, ceea ce ar constitui o primă etapă spre o atenuare a presiunii economice asupra sistemului de pensionare. Diferența de 3 ani de pensionare în vârstă a femeilor și bărbaților va îndreptăți efortul funcției de reproducere pe parcursul vieții. Mărirea vârstei de pensionare pentru femei va aduce economii la buget, ca apoi să avem șansa de a oferi pensii majorate celor care s-au pensionat la o vârstă mai târzie.

Odată ce femeile și-au pierdut una din funcțiile de bază demografică, reproductivă, ele devin o nouă sursă de rezerve demografice neutilizabilă a forței de muncă, în condițiile în care circuitul generațiilor reduce potențialul forței de muncă care se încadrează.

Pensionarea timpurie a femeii trebuie apreciată ca o măsură discriminatorie în raport cu această categorie de populație, orientată spre marginalizarea și înlăturarea femeii de pe piața muncii, ceea ce contribuie dur la feminizarea sărăciei.

Discrepanța gender în vârsta de pensionare are o influență directă și asupra mărimii pensiei, ceea ce reduce mărimea acesteia cu până la 40% la sută, în raport cu bărbații.

Republica Moldova are șanse reale de a utiliza forța de muncă la vârsta 60-65 ani, însă mortalitatea înaltă a populației masculine reduce această șansă la minim. În plus, activitatea de muncă a populației feminine este mai redusă la această vârstă cu 20-30 la sută, în comparație cu cea masculină, prioritatea fiind lucrul în familie, dar și cu aptitudini mai reduse de muncă. Chiar dacă populația feminină domină la această vârstă, potențialul de a fi utilizat este minim, deoarece majoritatea este irosită fizic prin munca grea din agricultură; 60% la sută din populația republicii este concentrată în spațiile rurale, iar durata de viață a lor este în raport cu populația urbană cu 3-4 ani mai mică, la care se adaugă și starea fizică irosită.

Un alt motiv consistent pentru a prelungi vârsta de pensionare este faptul că intrarea persoanelor în câmpul de muncă este întârziată. Ciclul liceal, Ciclul I la facultate și Ciclul II Masterat au determinat creșterea cu doi ani a perioadei de instruire, iar aceasta a redus din numărul de ani acumulați la capitalul de pensie.

În cazul când nu este posibil de a recurge la modificări la cenzul de pensionare, o cale durabilă este stimularea persoanelor pentru o pensionare tardivă. Una ar fi stimularea persoanelor pentru fiecare an lucrat mai mare de 30 ani de la capitalul de pensie, unde stimulul constituie 6% la pensie pentru fiecare an lucrat (o strategie aprobată de Federația Rusă recent)

„Valorizarea pensiilor”[43] este o altă cale aplicată în acest context pentru persoanele în **etate majoră** (75-80+ ani). Devalorizarea în timp a pensiilor este mai rapidă decât indexarea lor, iar pensionarii care ating apogeul vârstei sunt adeseori cei mai neprotejați în fața sărăciei. O altă categorie este valorizarea pensiilor celor care au atins **vârsta de pensie, atingând numărul maxim de ani la contribuția pensiei.** Sistemul de asigurare cu pensii este un instrument complex, care reflectă starea economică a țării și de aceea necesită o „adaptare” permanentă.

În condițiile moderne, când un rol deosebit îi revine nu numai statului, dar și sectorului privat, este important de a crea condiții pentru pensiile private, inclusiv în perioada de tranziție la economia de piață. În ultimele două decenii s-au creat condiții favorabile pentru sectorul privat, ceea ce determină și o ajustare a sistemului în raport cu această categorie.

La capitolul practici noi, menționăm implementarea **politicilor sociale pentru femeile peste 50 ani** cu dezvoltarea deprinderilor adiacente a meseriilor profesate sau apropiate. Femeile, în condițiile de dezvoltare ale industriei locale, sunt cele care pot însuși noi activități economice. În Uniunea Europeană se practică **programe sociale „a doua șansă**” pentru populația îmbătrânită, sau cea care se pensionează, care au ca scop menținerea activă a populației. Instruirea și educația populației vârstnice este cheia succesului în strategia de activizare economică a vârstnicilor. **Țările care nu vor implementa politici**

43 “Valorizarea pensiilor” sau „evaluarea pensiilor” unde sunt stabilite de către stat adaos în mărime de 10% de la pensie

de menținere a populației vârstnice active, riscă să fie sărace, dar și scumpe, ceea ce o demonstrează practica și dezvoltarea.

Măsurile și mecanismele de antrenare în viața activă a vârstnicilor după pensionare este o cale de ajustare la condițiile globalizării. **Pensionarea timpurie a vârstnicilor manifestă o presiune enormă asupra sistemului de pensionare și reduce competitivitatea economică a țării, în raport cu cele din regiune.** Sectorul privat oferă oportunități pentru a ocupa populația vârstnică. Firmele din statele dezvoltate consideră vârstnicii ca forță de muncă adițională, sau ca o sursă secundă de forță de muncă experimentată.

Modul activ de viață va face accesibil utilizarea serviciilor medicale cu plată pentru populația vârstnică, ceea ce este un element benefic, în condițiile în care este categoria de populație dată, reduce la minim discriminarea lor, ca parte componentă și integră a societății. Iată de ce îmbătrânirea este durabilă, dar când fiecare membru al societății se simte bine.

Neantrenarea populației vârstnice duce la stagnare economică.

În condițiile procesului intens de îmbătrânire demografică, în țara noastră sunt doar două alternative: ori stagnare, ori creștere a calității vieții. Modificările demografice cer adaptarea sistemului social și economic la noile condiții. Adaptarea sistemului de studii la modificările din **ciclul de viață** ar figura ca o strategie de perspectivă. Constatăm cu mare regret că și sistemul de învățământ este închis pentru populația îmbătrânită la moment. Ar fi oportună constituirea unui program „a treia educație", cu recalificarea personalului după vârsta de pensionare.

Imigrația este o soluție, având în vedere reducerea îmbătrânirii doar pe termen mediu și lung, dar efectul nu este considerabil. Imigranții îmbătrânesc la fel de repede, iar structura lor de vârstă se integrează rapid în structura de ansamblu a populației[44]

c) Necesitatea reformării şi adaptării sistemului de pensii

Standardul european de asigurări cu pensii este modificat profund. Statele au modificat o parte a schemei de pensionare. Sistemul presupune două niveluri. **Primul nivel** presupune schema obligatorie de stat, finanțată din contul impozitelor generale, ceea permite de a-i asigura pensionarului un venit minim sau pensia de bază, care constituie 65% la sută din plățile de asigurare. **Nivelul doi** depinde de contribuția salariului angajatului, pensionarul, având și posibilitatea de a alege între schema de pensionare de stat și fondurile private. Suedia a inclus și **nivelul trei,** care prevede garanții de stat. Economia de piață cere mecanisme de piață în sistemul de pensionare, iar pensiile private ar figura ca o soluție de perspectivă.

Reformarea se reduce la modificarea conceptului. Este strict necesar de a trece de la sistemul de pensii pentru toți la sistemul de pensii individualizat, unde principiul de bază să fie contribuția de până și după perioada de pensionare, care să constituie un adaos la pensie, element ce lipsește la acest moment. În condițiile în care individul a contribuit consistent pe tot parcursul vieții, statul este dator de a se manifesta prin sprijin consistent cu pensie în etapa de pierdere a capabilităților de muncă, pensie ce nu trebuie să fie mai mică decât standardele de viață din țară. Numai în așa condiții va spori credibilitatea și se vor reduce „salariile ilegale".

Cu siguranță, elementul-cheie al reformei sistemului de pensionare este tranziția de la **sistemul bazat pe solidaritatea generațiilor la sistemul bazat pe contribuții individuale**. Fiecare salariat urmează să-și facă **economii obligatorii** pentru vârsta de pensionare, când își va pierde capacitatea de a munci. Economiile urmează a fi investite într-un fond de pensii de stat sau private, esențial fiind faptul **tezaurizării contribuțiilor.**

Sistemul propus este mai avantajos decât cel actual, din cauză că motivează salariații să contribuie pentru propria pensie. Spre deosebire de sistemul actual, care tolerează salariile „în plic" (oricât de mult ar contribui pensia oricum rămâne mică). Sistemul bazat pe contribuții are la bază șansa că oferă individului oportunitate reală de a contribui atât în perioada de până la pensionare, cât esențial și după această perioadă.

44 Henripin J, „ Du vieillissement demographique a L"integration des ages: la revolution de la geritude", in „Population" nr. 6/1995, INED Paris.

RECOMANDĂRI

Pârghii și mecanisme pentru soluționarea problemei sunt diverse. UE rămâne cu rezerve în soluționarea definitivă a problemei date, unde doar pune scopul de stabilizare a situației de îmbătrânire demografică.

Pentru R. Moldova, stabilizarea procesului de îmbătrânire demografică presupune eliminarea dezechilibrelor, asimetriilor demografice și discriminatorii, ajustarea procesului de îmbătrânire la condițiile reale socio-economice. **Pe termen scurt,** problema în cauză are ca soluție stabilizarea reproducerii prin politici demografice consecvente familiare. **Pe termen lung,** antrenarea resurselor date în dezvoltarea socio-economică și ajustarea sferei socialului la tendințele demografice și standarde durabile.

1. Crearea unei Comisii naționale „Populație și dezvoltare" pe lângă Parlamentul Republicii Moldova pentru a promova, sensibiliza, populariza problematica dată la nivelul de decizie juridică. Comisia Națională pentru Populație, creată la nivel de Guvern și Prim-ministru, nu are legalitatea totală a deciziei, iar așteptările funcționalității și eficienței sunt nesatisfăcătoare. Transferarea Comisiei la Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, efectuată recent, reduce din eficacitatea Comisiei.

2. Constituirea unui grup de specialiști demografi naționali, pentru elaborarea unui concept nou de politici demografice direcționate în funcție de tendințele demografice a fenomenelor de bază și ajustarea măsurilor și mecanismelor de redresare a acestora în funcție de profunzimea problemelor. Studierea practicilor regionale și internaționale.

3. Elaborarea unei Strategii naționale de securitate demografică coerentă și realistă **pe termen scurt** cu prerogativa de stabilizare și control a tendințelor demografice și indicilor, păstrarea genofondului reproductiv național și **pe termen lung, stoparea declinului demografic, redresarea natalității și reproducerii durabile, prin prisma echilibrului demoeconomic.**

4. Revizuirea concepției tradiționale cu trei nivele a ciclului de viață la modificările în ciclul de viață. Încurajarea prin sistemul de pensii a vieții active după pensionare cu dividende de 2-3% la pensie pentru fiecare an activat peste vârsta de pensionare, ceea ce reprezintă un element indispensabil al politicilor de securitate socială.

5. Stabilirea vârstei de pensionare pentru femei, în funcție de contribuțiile demografice de 60 ani, până la anul 2012.

6. Constituirea unui **Centru Național de Demografie** care ar permite aprofundarea cunoașterii științifice direcționate dar și dimensional a problemelor îmbătrânirii demografice, ceea ce ar spori competitivitatea studiilor și a specialiștilor în domeniu, elaborarea prognozelor demografice, ce a devenit o necesitate stringentă în condițiile moderne.

7. Editarea periodică, lunară sau semestrială a unui **„Buletin Demografic**" cu relevanța datelor statistice sau a cercetărilor, articolelor de sinteză, de analiză și prognoză demografică.

8. Mediatizarea largă a problematicii îmbătrânirii demografice, ce ar permite de a sensibiliza, populariza societatea cu problemele cu care se confruntă organele de decizie și statul. Problematica demografică nu este o componentă a Strategiei naționale de dezvoltare regională aprobată în februarie 2010.

9. Atragerea activităților organismelor internaționale în domeniu în implementarea practicilor internaționale (Biroul UNFPA ONU, OIM, Ageing International Organization) și racordarea la standarde stabilite.

ANEXE

Anexa 1. Cota populației pensionare pe unități administrative (%) 2004

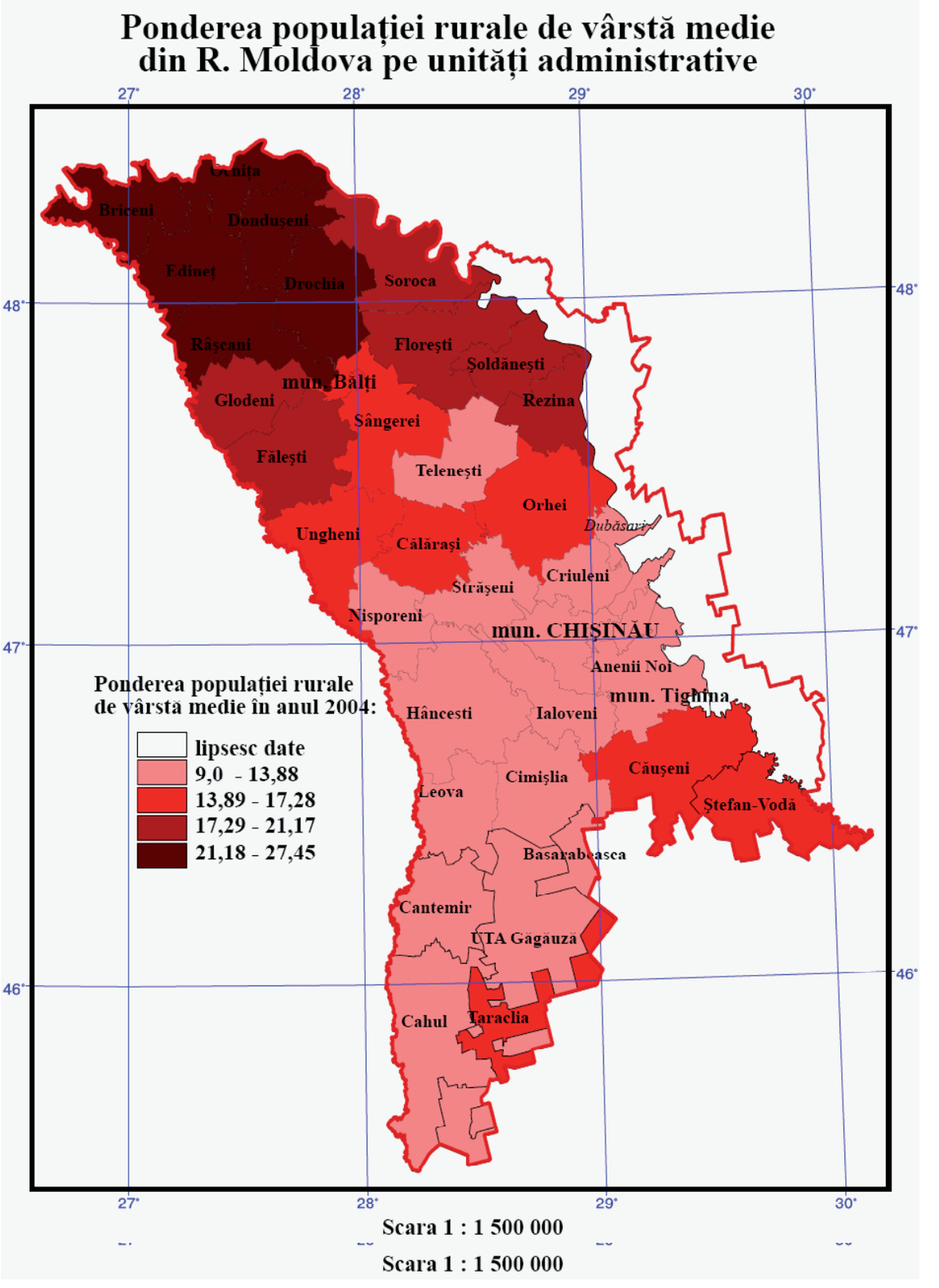

Scara 1 : 1 500 000

Anexa 2. Cota populației pensionare pe unități administrative (%)

Indicii sarcinii demografice şi îmbătrânirii demografice (2009)

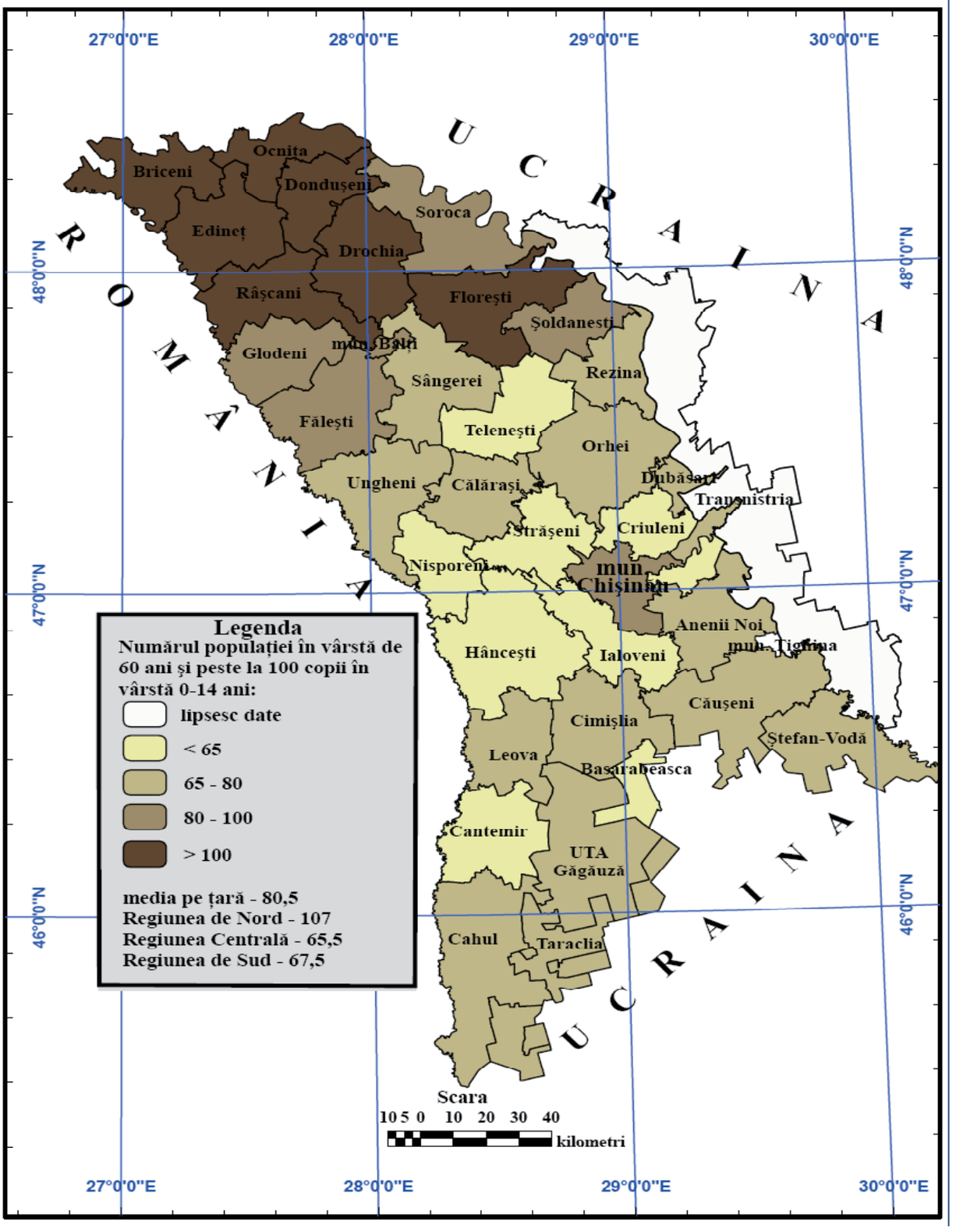

NOTE

IDIS „Viitorul” reprezintă o instituție de cercetare, instruire și inițiativă publică, care activează pe o serie de domenii legate de: analiză economică, guvernare, cercetare politică, planificare strategică și management al cunoștințelor. IDIS activează în calitate de platformă comună care reunește tineri intelectuali, preocupați de succesul tranziției spre economia de piață și societatea deschisă în Republica Moldova.

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” este succesorul de drept al Fundației Viitorul, și păstrează în linii mari tradițiile, obiectivele și principiile de acțiune ale fundației, printre care se numără: formarea de instituții democratice și dezvoltarea unui spirit de responsabilitate efectivă printre oamenii politici, funcționari publici și cetățenii țării noastre, consolidarea societății civile și spiritului critic, promovarea libertăților și valorilor unei societăți deschise, modernizate și pro-europene.

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul”
str. Iacob Hîncu 10/1, Chișinău
MD-2005 Republica Moldova
373 / 22 221844 tel
373 / 22 245714 fax
office@viitorul.org
www.viitorul.org